

האסור והמותר בשיווק פירות שביעית

הרב יעקב נבון

ראשי פרקים

א. מבוא

ב. האיסורים שיש בשעת הקניה בפירות יהודים

(א) איסור סחורה

(ב) איסור מכירת פ"ש במדה במשקל ובמנין

(ג) איסור נתינת דמי שביעית לעם הארץ

(ד) איסור קניה מחשוד על השביעית

(ה) אין מוציאין פירות שביעית לחו"ל ואפילו לסוריא

ג. האיסורים שנוגעים לשעת האכילה ולאחריה בפירות יהודים

(א) איסור משומר - פירות שלא הופקרו

(ב) הנ"מ שיש בין הבי"י לבין המב"יט בפירות ישראל

(ג) איסור נעבד - פירות שדה שנתעבדה בשביעית

(ד) איסור הפסד ושימוש חריג בפירות שביעית

(ה) איסור אכילת פירות שביעית שהגיע זמן ביעורם ולא נתבערו

(ו) איסור ספיחין

(ז) איסור האכלת פירות שביעית לנכרי או לשכיר

ד. פירות גויים

(א) קדושת שביעית בפירות נכרים – מחלוקת הבי"י והמב"יט

(ב) גם לפי הבי"י אסור לישראל למכור פירות נכרים במדה משקל ומנין

(ג) מחלוקת הבי"י והמב"יט בטעם מדוע אין איסור ספיחין בפירות נכרים

(ד) דין ביעור בפירות נכרים

(ה) פירות נכרי לאחר שהגיע זמן הביעור

(ו) איסור נעבד בפירות נכרים

(ז) מסירת דמי שביעית לנכרי

(ח) איסור סחורה בפירות נכרים

(ט) סיכום והצעות למעשה – הדרך הרצויה לשיווק פירות נכרים

א. מבוא

אע"פ ששביעית בזה"ז היא אמנם לרוב הפוסקים אך מדרבנן,¹ בודאי אין זה צריך לגרוע בהשתדלותנו ובמאמצינו לקיימה, וצריכים אנו להתייחס למצוה דרבנן באותה מדה של רצינות כאל מצוה מהתורה, דרך לגבי ספיקות מצאנו נ"מ אם הענין הוא מהתורה או מדרבנן, ובאמת עדים אנו היום ב"ה לתופעה משמחת שבכל שמיטה ושמיטה הולך ומתרחב מעגל שומרי שביעית, עם מקדשי שביעית הרוצה בשמירתה, עם כל כללותיה פרטותיה ודקדוקיה מבלי להזדקק להיתר מכירה, דבר המוכיח על הקשר המיוחד וההשתרשות העמוקה של עם ישראל בארצו. כמו שמצאנו באבות (פ"ה מ"ט) שהגלות באה לעולם על ע"ז ועל ג"ע ועל ש"ד ועל שמיטת הארץ, שזורעים וקוצרים בשביעית, שלא שובתת ארצם בשביעית (כדברי רש"י שם), וזהו עוון חמור שעוקר את ישראל מארצם, כמו שלשת העבירות החמורות שכל התורה כולה נדחית מפניהם. מצות השמיטה העסיקה תמיד, ובמיוחד עם יסוד המושבות בא"י כאשר התחילה חקלאות יהודית,² את גדולי הדורות, כיצד ניתן לייצור חיי כלכלה תקינים וסבירים מחד, עם שמירת שביעית כהלכתה עפ"י התורה מאידך. במאמרינו זה נעסוק באיסורים הכרוכים בשיווק פירות שביעית הן של יהודים והן של נכרים בסדר המקובל, החל מהחקלאים בעלי השדות, דרך הסיטונאים, בעלי החנויות ועד הלקוחות.

ב. האיסורים שיש בשעת הקניה בפירות יהודים

האיסורים שבהם אנו עלולים לפגוש כמוכרים וכלקוחות בשעת קנית הפירות הם ארבעה או חמישה.

א) איסור סחורה בפירות שביעית

אין עושים סחורה בפירות שביעית, שנאמר "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה",³ ודרשו חז"ל: לאכלה ולא לסחורה,⁴ והעושה סחורה בפירות שביעית לדעת הרמב"ן⁵ הרש"י והת"י עובר בעשה.⁶

ב) איסור מכירת פ"ש במדה במשקל ובמנין

מבואר במס' שביעית (פ"ח מ"ג) שאין מוכרין פ"ש לא במידה ולא במשקל ולא במנין. בטעם הדבר אנו מוצאים מחלוקת. הרמב"ם (בפ"ו מהל' שמו"י הל' ג) מנמק זאת: "כדי שלא יהיה כסוחר פירות בשביעית, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה, להודיע שהוא הפקר, ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר". טעמו נראה שאיסור זה של מכירה במשקל הוא בכלל איסור סחורה. בירושלמי (שם) מבואר טעם אחר, למה אין מוכרים פ"ש במדה ובמשקל, כדי שימכרו בזול. ומפרש הפני משה שם, שמתוך שאינו מקפיד עליהם לצמצם ולדקדק למכרם במדה ובמשקל, ממילא ימכרם בזול. וכן מבואר בפאת השלחן (בית ישראל סי' כו, ט) עפ"י הירושלמי הנ"ל.

אולם הרדב"ז על הרמב"ם שם כתב, שטעם הירושלמי וטעם הרמב"ם הכל אחד, והוא בכלל משי"כ הרמב"ם "להודיע שהוא הפקר", כי הזוכה מן ההפקר מוכר בזול.

ברם הגר"א (עפ"י גרסתו בירושלמי שם) כתב טעם אחר, שאין למכור במדה במשקל ובמנין, כדי שיהיה ניכר שהם פירות שביעית ויאכלם בקדושה, וכן הוא בס' שבת הארץ (פ"ו ה"ג) להגראי"ה קוק ז"ל.

ג) איסור נתינת דמי שביעית לעם הארץ

באופן המותר שמוכר מעט⁷, המוכר פירות שביעית, כגון שאינו עושה סחורה בהם, אותו הכסף שקיבל עבור הפירות שמכר נתפסים בקדושת שביעית, ואם קונה בדמים אלה מאכל, הכסף יוצא לחולין והפירות נתפסים בקדושת שביעית, דבשביעית הראשון והאחרון נתפסים בקדו"ש, דהיינו הפרי הראשון תמיד נשאר עליו קדו"ש, וכן המאכל האחרון שנקנה בדמי שביעית ג"כ קדוש בקדו"ש⁸, לפיכך יש להזהר שלא לקנות פ"ש מבעל חנות עם הארץ, דאם קונים ממנו ונותנים לו דמים, יתכן שלא ישתמש בקדושה במאכלים שקונה באותם דמים.

דין זה מבואר ברמב"ם⁹ בזה"ל: אין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ, ואפילו כלשהו, שמא לא יאכל אותם בקדושת שביעית."

ד) איסור קניה מחשוד על השביעית

איסור לקנות פירות ממי שחשוד על השביעית, כך מבואר ברמב"ם¹⁰: "אבל מי שהוא חשוד לעשות סחורה בפירות שביעית או לשמור פירותיו ולמכור מהן, אין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זיקת שביעית כלל. ואין לוקחין ממנו פשתן אפילו סרוק, אבל לוקחין ממנו טווי ושזור"¹¹.

ה) אין מוציאין פירות שביעית לחו"ל ואפילו לסוריא

מבואר ברמב"ם¹²: "פירות שביעית אין מוציאין אותן מהארץ לחו"ל ואפילו לסוריא. ואין מאכילין אותן לא לעכו"ם ולא לשכיר. ואם היה שכיר שבת או שכיר שנה או שכיר חדש, או שקצץ מזונותיו עליו, הרי הוא כאנשי ביתו ומאכילין אותו ומאכילין את האכסניא פירות שביעית".

איסור זה הוא אפילו אם מוציא פירות שביעית לחו"ל על דעת להחזירם לארץ. כך מבואר בכרם ציון בהלכות (פרק טו סעיף י) אם כי מעיר שם בגידולי ציון (אות ד) בשם ציץ הקדש (סיי טו) שמצדד בזה לקולא, שמוותר להוציאם ע"מ להחזירם.

ישנם אופנים שבהם מותר להוציא פירות לחו"ל. בפאה"ש¹³ והרידב"ז¹⁴ כתבו שלסחורה המותרת - כגון בהבלעה או ע"י אחר - מותר גם להוציא פירות שביעית לחו"ל. ובספר השמיטה¹⁵ כתב דלפי הרמב"ן דביעור היינו הפקר, מותר להוציא פירות שביעית לחו"ל לאחר זמן הביעור.

איסור זה של הוצאת פירות שביעית לחוץ לארץ, אינו קשור בהכרח לקניה ומכירה.

ג. האיסורים שנוגעים לשעת האכילה ולאחריה בפירות יהודים

א) איסור משומר – פירות שלא הופקרו

פירות משומרים הם פירות שלא הופקרו, שלא נתקיימה בהם מצות עשה של "והשביעית תשמטנה ונטשתה"¹⁶ ישנה מצות עשה להשמיט ולהפקיר את כל מה שתוצא הארץ בשביעית, ואסור לו לנעול או לגדור את שדהו או כרמו¹⁷ והוא הדין – כתב הכס"מ¹⁸ – אם נועל שדהו ע"מ לשמור את הפירות ולחלקם לעניים, ג"כ אסור. ונחלקו האחרונים בגדרה ומהותה של מצות עשה זו של הפקרת הפירות. האם המ"ע היא שבעל השדה יפקיר, או שהפירות הם הפקר ממילא בשנה השביעית, גם אם לא הפקירם, אלא שיש עליו איסור לנעול שדהו ולמנוע אחרים מלהכנס לתוכו, ואם עשה כן ביטל מצות עשה.

דעת הב"י¹⁹ הרדב"ז²⁰ המהריט"ץ²¹ ופאה"ש²² סוברים, שכוונת התורה במצות "והשביעית תשמטנה ונטשתה" היא, שעל בעל השדה מוטל להפקיר את פירותיו. כ"כ אין הפירות נעשים הפקר עד שיפקיר, ובלאו הכי אין הפירות הפקר. אם לא הפקיר ג"כ עובר על מ"ע, ולא באה מ"ע אלא לאמר, שעבר על המצוה, אם נהג בפירותיו מנהג בעלות.²³

אולם דעת המבי"ט²⁴ מהרי"ט²⁵ מהרלב"ח²⁶ והחזו"א²⁷ היא, שהפירות הם הפקר מעצמם גם אם לא הפקיר, שיש כאן אפקעתא דמלכא, דהקב"ה הפקיר פירות שביעית, ואין זה תלוי בבעל השדה אם יפקיר אם לאו, וכל שיש לו לעשות הוא רק שלא לנעול שדהו או כרמו, ורק בנעילת שדהו מבטל מצות עשה.

ב) הנפקא מינות שיש בין הב"י לבין המבי"ט בפירות ישראל

א. אם בראשית שנת השמיטה יש חיוב על האדם להפקיר פירות שדהו או לא. לפי הב"י יש חיוב על האדם להפקיר, ולפי המבי"ט אין כל חיוב, כיון שהפירות מופקרים ממילא.

ב. אם לא הפקיר פירות שדהו בשביעית, האם הפירות פטורים או חייבים בתרו"מ. לפי דעת המהרי"ט שבשביעית אין צריך הבעלים להפקיר, רק הוא אפקעתא דמלכא שהוא ממילא הפקר, א"צ להפריש תרו"מ. אבל לפי הב"י דאם הבעלים לא הפקירו, לא הוי הפקר, א"כ פטורים מתרו"מ. למרות שיש להדגיש, שלפי המבי"ט והמהרי"ט אין הפטור בשביעית בתרו"מ מחמת שהם הפקר, אלא מטעם גזה"כ, שהתורה פטרה פירות השנה השביעית מתרו"מ.²⁸

ג. האם יש איסור גזל במדה ולא הפקיר פירותיו. לפי הב"י שיש חיוב על בעל השדה להפקיר, ואם לא הפקיר אינו מופקר, לכן אע"פ שהוא ביטל מצות עשה אבל עכ"פ פירותיו אינם הפקר, ואם אחרים נטלום שלא ברשות, הרי הם בידם בגזל, אולם לפי המבי"ט והמהרי"ט שהוא אפקעתא דמלכא, אדרבא רק שאין כאן גזל מצד אחרים שהרי הפירות מופקרים ממילא, אלא אם נעל שדהו וכרמו ומנוע אחרים מלהכנס, הרי שהוא גוזל את הרבים וכן אם אחר זכה בעל כרחם של בעלי השדה, דלפי המהרי"ט הרי הוא זוכה מן ההפקר אף שלא הפקירוהו הבעלים, ולפי הב"י אין זכותו זכיה, כיון דלא הוי הפקר עד שלא יפקירו הבעלים.²⁹

ד. לפי שיטות הראשונים שסוברים שפירות של שדה משומר נאסרים באכילה (שיטת התוס' ר"ת הראב"ד והגר"א), מה הדין באופן שלא הבעלים הם ששמרו, אלא אחרים הם ששמרו את השדה שלא יכנסו אחרים ליטול פירות, והבעלים של השדה הפקירו את הפירות כדין, האם הפירות נאסרים באכילה. אם נאמר שהמצוה היא על הקרקפתא – בעל השדה – להפקיר, הרי שהוא הפקיר את שדהו כדין, כמצות התורה, וא"כ אין הפירות נאסרים, שהרי קיים את המצוה ואין הפירות מצדו משומרים, ומה לו לעשות שאחרים הלכו ושמרו את שדהו ומנעו במעשיהם מלהכנס לתוכו. אבל אם המצוה היא אפקעתא דמלכא, הרי שהתורה הפקירה את כל פירות השדות, דהיינו שאין בעלות על הפירות בשביעית, והתורה כוונה במצוה "והשביעית תשמטנה ונטשתה" שלא לנעול את השדה, א"כ אין העשה הזה מוטל בדוקא על בעל השדה, אלא הוא עשה המוטל על כלל ישראל, ולכן אם אחרים שמרו את השדה ומנעו בכך את הרבים מלהכנס וליטול את הפירות, הרי לשיטות הראשונים שאוסרים את הפירות במשומר א"כ אף כאן הפירות יאסרו באכילה.³⁰

מזה יוצא לנו, שיש כאן שתי מחלוקות בין הבי"י להמהרי"ט, שהאחת תלויה בשניה. האחת - אם הפירות נאסרים באכילה, שזה תלוי איך אנו מגדירים את הפירות כשאחרים הם שנעלו את השדה כפירות משומרים או לא. השניה - היא האם המצוה "והשביעית תשמטנה ונטשתה", היא מצוה המוטלת על היחיד על בעל השדה להפקיר, או שהיא מצוה המוטלת על כלל ישראל לבל ינעלו את השדות שהתורה הפקירתם.

ה. אשה בעלת שדה, האם חל עליה מצות "והשביעית תשמטנה ונטשתה". שאלה זו תלויה, איך אנו מגדירים מצוה זאת, אם כמ"ע שהזמן גרמא, או לא. אם נאמר שהיא אפקעתא דמלכא, א"כ גם נשים מחוייבות במצוה זו, ויש עליהן איסור לנעול את שדותיהן. אבל אם זהו חיוב המוטל על הגברא, אם נאמר שזו היא מ"ע שהזמן גרמא – שהרי מצוה זו שייכת רק בשנה השביעית – א"כ נשים יהיו פטורות.³¹

ו. חש"ו בעלי שדה, האם פירותיהם הפקר בשביעית. אם נאמר שהוא אפקעתא דמלכא, הרי שפירותיהם הם הפקר בשביעית, אבל אם נאמר שהוא חיוב על בעל השדה להפקיר, הרי חש"ו אין הפקירם הפקר, וא"כ יהיה אסור ליקח פירותיהם בשביעית מטעם גול. וכן צריך להפריש תרו"מ מהפירות³² שלהם.

עבר אדם ושמר שדהו, ובכך מנע את הרבים מלהכנס לשדהו ליטול הפירות, נחלקו הראשונים והפוסקים אם הפירות נאסרים באכילה.

דעת ר"ת³³ הראב"ד והגר"א היא, שהפירות נאסרים. אולם דעת רש"י³⁴ והרמב"ן³⁵ והר"ש והרשב"א והמהרי"ק היא, שהפירות מותרים. להלכה הכריעו הפוסקים, דכיון ששביעית בזה"ז לרוב הפוסקים היא מדרבנן, לכן יש להקל בפירות משומרים להתירם באכילה, במיוחד שחבילה גדולה של ראשונים פוסקים כך.³⁶

אע"פ שמי שמר פירותיו, להלכה אנו פוסקים שהפירות מותרים באכילה, אבל קנסו חכמים את השומר פירותיו, ומלבד מה שאסור למסור לו דמי שביעית כמו לכל חשוד,

אסור לקנות ממנו בכסף, אפילו בהקפה, אבל מותר לקחת ממנו בחינם. אם עבר וקנה ממנו בכסף את הפירות, אין הפירות נאסרים באכילה.³⁷ בענין זה יעויין נמי בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' סב) שכותב שהפקרת הקרקע היא בגדר אפקעתא דמלכא, וכל היכא דאיתא בי גזא דרחמנא איתיה. ומאחר שכך הקרקע נחשבת כאילו הגיעה לידי הזוכה. שלא כמו בהפקר רגיל שם השדה איננה יוצאת מרשות הבעלים למרות שהפקירה, עד שמגיעה לידי הזוכה וכן מבואר בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' כח).

בשו"ת משפט כהן (סיי פב) הסתפק לפי דעת הבי"י שסובר ששביעית הוא אפקעתא דגברא, אם הבעלים צריכים להפקיר בפועל, או די בדעתו הסתמית להפקיר. ומסיק שיש לומר שלפי דעת הבי"י אין צורך שיפקיר את השדה במפורש, אלא מספיק בדעתו הסתמית אם כי מסיק שאין שום הכרח לומר כן בדעתו, ואפשר שלפי הבי"י יש עליו להפקיר דוקא בפיו, או שיעשה מעשה המוכיח על כך שהפקיר. ומביא שם נ"מ בין הבי"י להמביט דלפי הבי"י אם אפשר להפקיר בדעתו הרי שיכול לבטל את ההפקר, וההפקר בטל, אולם לדעת המבי"ט שהוא אפקעתא דמלכא אין כח ביד האדם לבטל את ההפקר, שהוא מכח התורה.

בשו"ת אגרות משה (חיו"ד חי"ג סי' ד) כתב שעל בעל השדה להפקיר בפיו, למרות שגם בלא אמירתו השדה מופקרת, כיון שהתורה הפקירה. ומוכיח כן מלשון הרמב"ם שיש מ"ע להפקיר בפיו, וגם אם לא הפקיר בפיו אם נעל או גדר את השדה ביטל מ"ע, הרי להדיא שההפקר מועיל גם בלא אמירתו, וגם אם הפקיר ואח"כ נעל וגדר שדהו מבטל בכך מ"ע.

בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' קכז) כתב שגם לפי שיטת הבי"י שברור שיש חיוב להפקיר בעצמו, ואין שביעית בגדר אפקעתא דמלכא, אולם אם לא הפקיר כיון שהוא חייב להפקיר הרי זה כ"הוי כנעשה מאלו"י. ולפי דבריו יוצא שגם אם לא הפקיר, אין איסור גזל, ופירות שביעית אלו של ישראל יהיו פטורים מתרו"מ.

בשו"ת דעת כהן (סיי רמ) כותב להחמיר שגם אם מוכרים השדה עפ"י היתר מכירה, יש עכ"פ להפקיר את פירות שדהו בפני שלשה, מפני שההפקר הוא מצוה, די ש אומרים שאסור לקחת מהפירות קודם ההפקר שלא מדעת הבעלים, ההפקר מועיל בזה, שגם אם המכירה מועילה להפקיע דין שביעית, מ"מ הפירות יהיו הפקר גמור, כדי שלא יצטרכו לעשרם, עיי"ש.

בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' יד) כתב לומר בדעת המבי"ט והמהרי"ט ששביעית היא אפקעתא דמלכא, שמודים שיש מצוה על בעל השדה להפקיר פירות שדהו כפי שמבואר ברמב"ם בסהמ"צ (מצוה קלד), ורק אם לא מפקיר בעצמו, הפירות נהיים הפקר מדין תורה. אבל עכ"פ אם הוא מפקיר בעצמו, ההפקר חל מכוחו.

וראה עוד בשו"ת "מנחת יצחק" (ח"ו סי' קכו) שסובר שהפקר הוא גם לגויים, וגויים יכולים לזכות מפירות שדהו, ומוכיח כן מהירושלמי, שלא כדעת הטורי אבן. אם כי מהתורה כהנים (פרשת בהר), שדרשו לכם לאכלה ולא לאחרים, משמע שפירות שביעית אינם הפקר לנכרים. ומיישב עפ"י החזו"א שמצד הבעלים ההפקר הוא אכן גם לנכרים, אבל מצד האכילה צריך ליתנם ולאפשר לקחתם רק לישראל, מטעם אביוני עמך, ולפי"ז אין כל מחלוקת בין הירושלמי לתו"כ.

עד כאן הבאנו את הנ"מ שיש בין המבי"ט והב"י בפירות ישראל, לקמן נביא נ"מ אחרות שיש ביניהם בפירות נכרים.

ג) איסור נעבד – פירות שדה שנתעבדה בשביעית

כרם או שדה שנתעבדו בשביעית ע"י ישראל, נחלקו הראשונים והפוסקים אם הפירות נאסרים בשל כך באכילה או לא.

יש הסוברים שהפירות נאסרים באכילה. זוהי דעת הרשב"א והנמוק"י³⁸ וכן היא דעת הרידב"ז והמבי"ט³⁹ והרדב"ז⁴⁰ לדעת המהרי"ק ברמב"ם והחזו"א⁴¹ אפילו אם השדה נתעבדה ע"י גוי, ויותר מכך אפילו אם הגוי עיבד את השדה שלא מדעת ישראל, הפירות נאסרים באכילה.

אולם לדעת הרב יונה נבון⁴² והחזו"א⁴³ אין הפירות נאסרים ומותרים באכילה. ולכן פרי האילן שאין עליהם איסור ספיחין, אם בעל השדה עשה בהן עבודות האסורות בשביעית, אין הפירות נאסרים באכילה, אם כי קנסוהו חכמים כדין משמר פירותיו, כמו שהובא לעיל.⁴⁴

ד) איסור הפסד ושימוש חריג בפירות שביעית

מהפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה"³ דרשו חז"ל: לאכלה ולא להפסד, שכל פרי שיש בו קדושת שביעית אסור להפסידו. ופירות שביעית ניתנו רק לאכילה ולשתיה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה.⁴⁵

יש הסוברים שמקיימים מצות עשה כאשר אוכלים פירות שביעית,⁴⁶ ומסבירים האחרונים דאין הכוונה שיש כאן מצוה חיובית אלא רק מצוה קיומית, דהיינו שאין כאן חיוב על האדם לאכול פ"ש, אלא שאם הוא אכלם מקיים מצוה.

ישנו איסור להשתמש שימוש חריג בפירות שביעית, יש להשתמש רק בדרך הרגילה בכל פרי ופרי. לכן יש לאכול פ"ש כדרך אכילתן, ולא לשנותן מדרך ברייתן.

מאכל אדם לא יתן לבהמה, ומאכל בהמה לא יתן לאדם. מה שדרך לבשל לא יאכלנו חי, וכן להיפך. לא יסוך מפירות שביעית, בפירות שאין דרך לסוך בהם. ואין לכבס בפירות שביעית מלבד בבורית ואהל. ואין עושין מלוגמא בפירות שביעית, ואין שורין ומזלפין בפירות שביעית. צובעים מפירות שביעית שהדרך לצבוע בהם, אבל לא יצבע מפירות שאין הדרך לצבוע בהם, אפילו מאכלי בהמה.⁴⁷

ה) איסור אכילת פירות שביעית שהגיע זמן ביעורם ולא נתבערו

אין אוכלים פ"ש אלא עד הזמן שאותו מין מצוי בשדה, שנאמר "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך וכו'",⁴⁸ ודרשו חז"ל: כל זמן שחיה אוכלת ממין זה בשדה אתה אוכל בבית, וכשכלה לחיה בשדה חייב לבער אותה המין מן הבית.⁴⁹ דהיינו שבסוף עונת הפרי מן השדה, יש לבער אותה מן הבית.

ונחלקו הראשונים, מהו הביעור? לפי דעת הרמב"ם,⁵⁰ ביעור היינו כילוי. דיש לכתחילה לכלות את הפירות כשמגיע זמן ביעורם ע"י שיאכלם בעצמו או יחלקם לאחרים מזון ג' סעודות, והשאר שורף באש, או משליכם לים, או מאבדם.

לכן לפי הרמב"ם הפירות נאסרים באכילה בזמן הביעור, ומה שלא שרף בזמן הביעור, יש עליו לבער ולשרוף אחר זמנו.⁵¹

לפי הרמב"ן⁵² הרי"ש והרא"ש⁵³ סמ"ג ותוס',⁵⁴ וכך נראה שהיא דעת ר"ח בירושלמי,⁵⁵ ביעור היינו הפקר, שבהגיע זמן הביעור יש חיוב על האדם להפקיר את הפירות שבביתו לכל אדם.

עבר זמן הביעור ולא ביערם, אינו יכול לבערם אלא הם אסורים באכילה.⁵⁶ הרמב"ן מסתפק, אם איסור אכילתן אחרי שעבר זמן הביעור ולא ביערם הוא מן התורה, או שהוא רק קנס שקנסו חכמים.⁵⁷

אם נאנס ולא ביערם בהגיע זמן הביעור, נחלקו בזה האחרונים: דעת החרדים⁵⁸ והחזו"א⁵⁹ היא שאינם נאסרים. הדין כן לפי החזו"א (שם) גם באופן שהפירות ביד גוי בשעת הביעור, שאינם נאסרים. אבל לדעת השלי"ה ומוה"ר מרדכי גלאנטי⁶⁰ הפירות אסורים, גם אם לא ביערם בזמן הביעור רק מחמת אונס. אם קדושת שביעית נוהגת בפירות לאחר זמן הביעור, נחלקו בזה הראשונים: מוה"ר שלמה

סירילאו, החרדים, המהרי"ק ופאה"ש סוברים⁶¹ דיש קדו"ש גם לאחר זמן הביעור. אולם דעת הרא"ש והרי"ש וכן היא דעת הר"ח בירושלמי⁶² והחזו"א⁶³ שאין קדושת שביעית בפירות לאחר זמן הביעור.

אם ביעור הוא מן התורה או מדרבנן. הרמב"ן על התורה מסתפק בזה, אם ביעור הוא רק מדרבנן ומה שלומדים זאת מהפסוק "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך וגו'"⁴⁸ הוא רק אסמכתא בעלמא, וגם דין ביעור וגם איסור אכילה אחר הביעור הוא מזמן ר"ג וחבריו. או שביעור הוא מן התורה והלימוד מהפסוק הוא דרשה גמורה, ואיסור אכילה אחר הביעור הוא מדבריהם.⁵²

רש"י⁶⁴ תוי"ס⁶⁵ מאירי⁶⁶ סמ"ג⁶⁷ ויראים השלם⁶⁸ סוברים שביעור הוא מן התורה. לפי הבה"ג⁶⁹ זוהי אפילו מי"ע ממנין תרי"ג מצוות. בדעת הרמב"ם מצאנו מחלוקת האחרונים, לפי המני"ח⁷⁰ בדעתו ביעור הוא מהתורה,⁷¹ ולדעת הפני יהושע,⁷² בדעתו ביעור הוא רק מדרבנן.

רוב הפוסקים פסקו כהרמב"ן, שמצות ביעור היינו הפקר.⁷³

ו) איסור ספיחין

פרי האדמה הנזרעים שנה בשנה – התבואה הקטניות והירקות – בין שנזרעו בששית וצמחו בשביעית, בין שנפלו הזרעים מעצמן (ספיחין) בששית וצמחו מאליהם בשביעית, ובין שנזרעו בשביעית באיסור, מהתורה מותרים כל הפירות האלה באכילה, אבל חכמים לאחר שראו שישנם מזידים – עוברי עבירה – שזרעים בעצמן בשביעית, ואומרים מעצמו זה גדל, באו ואסרו כל מה שצמח בשנה השביעית, בין מן הזרעים שנפלו בקרקע בשביעית וצמחו בשביעית, ובין מן הזרעים שנפלו מלפני השביעית וצמחו בשביעית, וזוהי גזירת ספיחין.

איסור ספיחין שייך רק בפרי האדמה ולא בפירות האילן.⁷⁴ בפירות האילן, אמנם אין בהם איסור ספיחין, אבל יש עליהן קדושת שביעית.

מצאנו מחלוקת בראשונים אם יש איסור ספיחין קודם זמן הביעור. דעת רש"י⁷⁵

שאינן איסור ספיחין בשנה השביעית אלא לאחר זמן הביעור. אולם דעת הראב"ד⁷⁶ מוכיח שיש איסור ספיחין גם קודם זמן הביעור.⁷⁷ אבל להלכה היא שאין חילוק ויש איסור ספיחין בפרי האדמה, בין לאחר ובין לפני זמן הביעור.

ז) איסור האכלת פירות שביעית לנכרי או לשכיר

אין מאכילים פירות שביעית לא לנכרי ולא לשכיר, בד"א בשכיר שהוא פחות משבוע, אבל אם הוא שכיר לשבוע או לחדש או לשנה, או שקצץ מזונותיו עליו הרי הוא כאנשי ביתו ומאכילין אותו.⁷⁸

ד. פירות גויים

עד כאן מנינו את האיסורים בהם ניתן לפגוש, כלקוח הקונה פירות וירקות מיהודי. מעתה נעמוד על רכישת פירות מנכרים.

א) קדושת שביעית בפירות נכרים – מחלוקת הב"י והמב"י ט

אם יש קדושת שביעית בפירות נכרים מצאנו בזה מחלוקת. דעת מרן ר"י קארו ז"ל⁷⁹ הרדב"ז⁸⁰ פאה"ש⁸¹ ורידב"ז⁸² שאין דין שביעית נוהגת בפירות נכרים, ואין בהם קדושת שביעית, ומשום כך אין איסור סחורה והפסד שיידך בהם. וכן מותר להוציאם לחו"ל כדין פירות של שאר שנים.

ברם לדעת המב"י ט⁸³ בר פלוגתיה דהב"י, יש קדושת שביעית בפירות נכרים. וכן היא דעת הר"ש סריליאנו,⁸⁴ מהר"י קורקוס,⁸⁵ מהר"י ט, ⁸⁶ שלי"ה,⁸⁷ חרדים, שערי צדק,⁸⁸ והחזו"א⁸⁹ שאין קנין לעכו"ם בא"י להפקיעה מקדושתה וממצוות התלויות בה, לכן כל השדות שבא"י, אף אותם שדות שהגויים מחזיקים בהם ע"י שקנו אותם, יש בהם כל החיובים שנובעים מקדושת הארץ, ולכן אף דין שביעית נוהגת בהם. ויש איסור סחורה בפירות נכרים.

כ"כ נחלקו בפירות נכרים לגבי תרומ"מ, אפילו כאשר המירוח נעשה ביד הישראלי, דלפי הב"י מתחייבים בתרומ"מ, ולפי המב"י ט ומהר"י ט פטורים. דכאשר המירוח נעשה ביד העכו"ם, גם לפי דעת הב"י פטורים מתרומ"מ. מרן הב"י גזר נידוי, שכולם יפרישו תרומ"מ מפירות נכרי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, כמו בשאר שנים⁹⁰ ומי שאינו מפרש הרי הוא בנידוי.

ב) גם לפי הב"י אסור למכור פירות נכרים במדה משקל ומנין

מבואר ברמב"ם⁹¹ שפירות חו"ל שנכנסו לארץ, לא יהיו נמכרים במדה משקל ומנין, אלא באומד כפירות הארץ. הטעם הוא שמא יבואו להחליפם בפירות הארץ, ויחשבו שמוכרים פירות הארץ במדה מנין ומשקל. אך אם פירות חו"ל ניכרים שהם פירות חו"ל מותר למכרם במדה במשקל ובמנין, ואפילו אם רוב אנשי העיר אינם מכירים בהם שהם מחו"ל, מפני שלא הורגלו בהם, כיון שהם ניכרים למי שבקי ורגיל בפירות אלו, ומבחין בין פירות א"י לפירות חו"ל, מותר למכרם כדרך כל השנים וכן הדין אם רוב הפירות מאותו המין הוא בא מחו"ל, מותר ג"כ למכרם כדרכו בכל השנים.⁹²

עפ"י כתב הראייה קוק ז"ל⁹³ שאף פירות נכרים שבא"י, אף לדעת הסוברים שאין קדושת שביעית נוהגת בפירות נכרים,⁹⁴ אין למכרם במדה במשקל ובמנין, ולא גרועים מפירות חו"ל שאסורים ג"כ למכרם במדה במשקל ובמנין.⁹⁵ נראה לי שהיום שיש בהרבה פירות וירקות הבדל בין תוצרת יהודית לתוצרת נכרית, שניתן להבחין ביניהם בצורתם ובצביונם, שיהיה מותר למכרם במדה במשקל ובמנין, אם יש היכר דאינם מגידולי יהודים.

(: מחלוקת הב"י והמבי"ט בטעם מדוע אין איסור ספיחין בפירות נכרים

לגבי איסור ספיחין בפירות נכרים, כתב הרמב"ם⁹⁶ במפורש שאין איסור ספיחין, וז"ל: "עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין, שלא גזרו על ספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם". לפיכך אין שום איסור בירקות וזרעונים של נכרי שצמחו בשביעית, שדוקא בשל ישראל גזרו על הספיחין לא בשל עכו"ם.

בטעם הדבר מדוע אין איסור ספיחין נוהג בפירות נכרים נחלקו האחרונים. לדעת המבי"ט⁹⁷ והמהרי"ט⁹⁸ הטעם הוא, דלמרות שאין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מקדושת הארץ, ומצד הדין נוהגת קדושת שביעית בפירות נכרים, ולכן פירות שגדלו בקרקע גוי בא"י, חלה עליהם קדושת הארץ להתחייב במצוות התלויות בה. עם כל זה מדגיש הרמב"ם דלגבי איסור ספיחין אינו כן, דכיון שכל איסור ספיחין הוא רק מחמת גזירה של עוברי עבירה שיזרעו בסתר ויאמרו מאליו זה, לכן גזרו על כל מה שצמח בשביעית בתבואה בזרעונים ובירק שיהיה אסור, וכיון שהעכו"ם לא נצטוו ואינם מוזהרים על השביעית לכן לא גזרו איסור ספיחין בפירותיהן.

אולם הב"י⁹⁹ סובר שאע"פ שההלכה היא שאין קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת הארץ, כל זה מתייחס לגבי הקרקע, דהקרקע גם בעודה תחת הנכרי נשארת בקדושתה, לכן חלים עליה כל דיני שביעית, למשל שאסור לישראל לעבוד בקרקע נכרי, דאסור לעבוד כפועל בשדהו של נכרי, וכן אסור לעדור עמו ולסייעו. אבל לגבי הפירות שנלקטו או שנקטפו ע"י הנכרי, כל זמן שהן בידו פקעה מהן קדושת הארץ, ממילא אין עליהם דין קדושת שביעית, וממילא דינם כפירות של שאר שנים, ולכן אם הגיעו לרשותו של ישראל קודם מירוח, והמירוח לא נעשה אצל הגוי אלא אצל ישראל, יתחייבו הפירות בתרומ"מ. ומבאר הכס"מ דמה שהרמב"ם כותב שלא גזרו איסור ספיחין על פירות נכרים, לא בא לתת טעם להיתר הפירות שזרע הגוי, דהרי לשיטתו אין קדושה נוהגת בהם כלל, אז בודאי שלא יהיה איסור ספיחין נוהג בהם. אלא הרמב"ם בא לשלול הבנה אפשרית לאסור פירות נכרים משום ספיחין, שהרי הספיחין נאסרו גם אם לא נעשתה עבודת זריעה ע"י ישראל, שהרי הם אסורים גם אם צמחו מאליהם, וא"כ יש מקום לומר שלא גריעי פירות שנזרעו ע"י גויים ולא ע"י ישראל, מספיחין שגדלו בקרקע ישראל, שלא עובדו ע"י ישראל ואפ"ה נאסרו משום ספיחין, א"כ נראה לכאורה לגזור גם בפירות שנזרעו ע"י נכרים ולאסורן משום ספיחין, ע"כ בא הרמב"ם לומר שאינו כן, דאילו ספיחין היו אסורין מן הדין היה כדברך, אבל מאחר שהספיחין אינם אסורים אלא משום שמא יזרע בסתר וכי לעכו"ם לא שייך לגזור, דאינם מצווים על השביעית. וכתב בספר

השמיטה למוה"ר יחיאל מיכל טוקצינסקי זצ"ל, שאין קדושת שביעית נוהגת בפירות נכרים, כן מוכח מהירושלמי, פאה"ש, הרדב"ז בתשובותיו, מהרלב"ח, הלבוש, הפרישה, מהר"ם גאלאנטי, מהר"ם בן חביב ועוד. וידוע שבזמן הב"י גזרו חכמי ארץ ישראל בגזירה להפריש תרו"מ מפירות שביעית של נכרי, מפני שאין בהם קדו"ש.¹⁰⁰

בפאת השלחן¹⁰¹ חיזק ג"כ את דעת הב"י, וכתב שמרן הב"י החזיק בדעתו עד יום מותו ולא שינה דעתו, בניגוד למש"כ בשמו מהרי"ט, וז"ל פאה"ש: "וודאי דעד עלותו למרום החזיק כפי פסקו, וכן המנהג גם עתה בכל ארץ ישראל. ומ"ש מהרימ"ט ובתריה גריר החרדים, דמון ב"י חזר ונהג כהמב"ט, כבר גלוי וברור מדברי מרן הקדוש האחרונים בשנת של"ד – שביעית האחרונה שבימיו וחותמו אמת – דעד סוף ימי חייו החזיק בדעתו, וכל הרבנים עמו, וכן נהגו בירושלים בימי הרלב"ח. רק אשר כתב מהרימ"ט משמועתו, ודאי מפני שהוא נשאר קטן מאביו ז"ל כמ"ש בהקדמתו להמב"ט¹⁰² ואח"כ שמע מתלמידיו מה שהנהיג אביו טרם נודע למרן הקדוש ורוב בנין ומנין חכמי העיר, וגזרו בחמ"ד להחזיק כדעת מרן וכן הגדולים שעמו, ולא סיימוהו קמיה ובתריה גריר (אחר המב"ט) החרדים שהיה בדור שאחריהם, וכן של"ה שהיה בדורות אחריהם. וכ"מ בסי ברכי יוסף (להחיד"א סי' של"א סק"י) שמתרץ דברי מהרי"ט, מפני שהמב"ט האריך ימים כעשר שנים אחרי מרן. ואולי בחוליו דמון (הב"י) או אח"כ הנהיג המב"ט בעיר כן, ומזה נמשך דברי מהרימ"ט והחרדים".

בסי שמיטה כהלכתה¹⁰³ כתב, שבירושלים עיה"ק ובישוב הישן ועוד מקומות נהגו כהב"י שאין קדושה בפירות נכרים, אבל בישוב החדש ובמיוחד בבני ברק אתרא דהחזו"א כתב דיש להחמיר כהמב"ט והמהרי"ט לנהוג קדושה בפירות נכרים.

בסי כפתור ופרח¹⁰⁴ נוקט להלכה שאין קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת הארץ, ולכן פירות נכרים, חלים עליהם כל המצוות התלויות בארץ, ולכן יש עליהם נמי דין קדושת שביעית ויש איסור לעשות בהם סחורה, וכן איסור להפסידם, ואעפ"כ אין איסור ספיחין נוהג בהם. ואין שום קשר בין דין ספיחין לקדושת שביעית, לומר דהיכן שיש איסור ספיחין הפירות קדושים בקדושת שביעית, והיכן שאין איסור ספיחין הפירות אין בהם קדושת שביעית, דאין אחד תלוי בשני, ורק הפוך אמרין שדין ספיחין שייך בפירות שיש בהם קדושת שביעית. ולדעת הכפתור ופרח מה שהרמב"ם מדגיש שאין איסור ספיחין בפירות נכרים, הוא משום שיש סברא לומר שגוי שעבד וזרע בקרקע בשביעית הפירות נאסרים, לכן הרמב"ם כותב שמותר מטעם שהגוי לא מצווה על השביעית.

הרדב"ז ג"כ העיד שלא נהגו בפירות נכרים קדו"ש, דאחר שהביא את שיטת הכפתור ופרח שסובר דכיון שאין קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת הארץ, וצריך לאכול פירות נכרים בקדו"ש, כתב: "הילכך יש למצוא טעם על מה סמכו שאין מדקדקין בדבר, ועושין סחורה בפירות שביעית, ונוהגים בה כשאר השנים? וי"ל דסמכו להם על הגאונים דפסקו הלכה כרבי דאמר שביעית בזה"ז דרבנן, וכיון דעיקרו מדרבנן, ואיכא מ"ד יש קנין לעכו"ם להפקיע הארץ מקדושתה סמכו עליו במילתא דרבנן".¹⁰⁵

עכ"פ רואים גם לפי עדותו של הרדב"ז זצ"ל, שבא"י לא נהגו קדושת שביעית בפירות נכרים, וכדברי מרן הב"י.

בספר השמיטה להר"י טוקצינסקי זצ"ל כתב ג"כ, דנהגו בכל ארץ ישראל כהב"י

להקל לאכול פירות נכרים בלא קדושת שביעית. משום כך פירות נכרים שגמר מלאכתן היתה ביד ישראל חייבים בתרו"מ. ומפרישין בשנה השביעית במקום מעשר שני מעשר עני. (דהיינו תרומה גדולה מעשר ראשון ומעשר עני). את המעשר עני שמפריש מפירות נכרים אינו צריך לתת לעני, ויכול לאכול בעצמו.¹⁰⁶

לכן אני תמה, מנין לו הכח להגרי"מ שטרנבוך בספר שמיטה כהלכתה, להחליט ולכתוב נגד מרן הבי"י מרא דארעא דישראל "דבמקום שאין מנהג ראוי לנהוג בזה לחומרא",¹⁰⁷ דבר שהוא נגד המנהג בכל אי"י כפי שראינו, ומשי"כ להעיר דגם מרן הבי"י אם סמוך לפטירתו עמד בדעתו או חזר בו יש בזה סתירות, ראינו בעליל שפאה"ש דחה זאת מכל וכל, ודיינו בזה דבמקום שנהגו כהמבי"ט נהגו, אבל להציע כן לכתחילה במקום שאין מנהג, שיחמירו בזה כהמבי"ט, זאת לא שמענו. והמחמיר אינו אלא מן המתמיהים.

ד) דין ביעור בפירות נכרים

לפוסקים כהבי"י ודעמיה שאין קדושת שביעית נוהגת בפירות נכרים, בודאי שאין דין ביעור, דפירות אלו הם כפירות של שאר שנים.¹⁰⁸ ברם למחמירים שפוסקים כהמבי"ט שיש קדושת שביעית בפירות נכרים, אם נוהג בהם דין ביעור או לא. מתשובת המהרי"ט¹⁰⁹ מפורש בשם אביו שלגבי פירות נכרים לא התירו בהם רק איסור ספיחין, אבל לגבי שאר הדינים נוהג בהם כל דיני שביעית כולל דין ביעור. וכך הוא כותב: "אף לסברת רבינו שמשון ז"ל לאחר הביעור אין אנו יכולים לקנות מן השוק כלל אף מן העכו"ם. . . והיינו טעמא דכל שלא הופקר בשעת הביעור שוב אין לו תקנה, כדמוכח בנדריס דקרינן פירות שביעית לאחר הביעור דבר שאין לו מתירין".

אמנם הרדב"ז¹⁰⁵ כתב במפורש שאין דין ביעור נוהג בהם, וז"ל: "הילכך יש להזהר לנהוג בפירות שביעית הנלקחים מן הגויים קדושת שביעית, אע"פ שפירותיהם וספיחיהן מותרים ואין טעונים ביעור, מ"מ קדושת שביעית יש בהם שהרי לא הופקעה קדושתם ע"י קנין הגוי. ולפיכך אם עבד ישראל הקרקע אע"פ שהוא של הגוי, איסורא עבד, כאילו הוא ביד ישראל, ואין הפירות נאכלין, שנעבדה בהם עבירה".

אבל הכס"מ¹¹⁰ כתב בשם מוה"ר יוסף קורקוס שהביא בשם התוס' ורבינו שמשון והסמ"ג שפירות נכרים חייבים בביעור, וז"ל: "כתב הרב מהרי"י קורקוס ז"ל על גירסת הארץ בזה"ז, כי אע"פ שמותר לקנות פירות מגוי, כמו שנתבאר סופ"ד, מ"מ כיון שאין קנין לגוי, חלה קדושת שביעית על הפירות וצריך לבערם בזמן הביעור, והרי הם כספיחים העולים בשדה בור ודומיהם מהספיחים המותרים, כי אע"פ שלא גזרו בהם גזירת ספיחין, מ"מ קדושת שביעית עליהם וחייב לבערם, והוא הדין לפירות הגויים כיון שאין קנין להם, והרי הם כספיחים שגדלו בקרקע ישראל שחייבים בביעור".

ראינו שמהרי"י קורקוס מבין שגם רבינו שמשון סובר שפירות נכרים חייבים בביעור, וכן הוא דעת מהרי"ט בדעתו של רבינו שמשון כפי שהבאנו לעיל.

ברם שיטת רבינו שמשון כפי שהובאה בשו"ת המבי"ט¹¹¹ היא שונה, שכשם שאין איסור ספיחין בפירות נכרים כך אין חובת ביעור, וז"ל הר"ש¹¹² כפי שהובא במבי"ט שם: "אפילו למאן דאמר ספיחין מדרבנן לא מסתבר כלל לאסור ספיחין של גוי, דמה ראו חכמים לאוסרם, ע"כ משום דאי שרית להו חיישי שמא יזרע ויאכל ויאמר מאליו".

עלו, וכדאיתא בכמה דוכתי, הני מלי בישראל דאסור לו לזרוע בשביעית, אבל בספיחין של גוי לא שייד למיגזר. ואפילו בביעור לא מיחייבי, אע"ג שיש כאן קדושת שביעית, כדמוכח בדוכתא טובא, איסורא ודאי הוא דלא פקע, אלא ביעור הדבר תלוי בממון להפקיר ולחלק לעניים, או אפילו לעניין לר' יוסי מצינן למימר קאתינה מכח גברא דלא מצית לאשתעווי דינא בהכי".

אולם דעת המבי"ט עצמו ובעקבותיו בנו המהרי"ט היא, שבפירות נכרים יש עליהם חובת ביעור, וז"ל המבי"ט¹¹¹ אחרי שהביא דעת בעל הכפ"פ: "ולכן אנו חייבים לנהוג כדברי רוב החכמים הראשונים, כ"ש הם מחמירין, והרוצה להחמיר יחוש גם לדברי האומר שחייבים במעשר, ויבערם בשעת הביעור, כמו שאמרו בתוספתא וכו'... והרוצה לחוש למה שכתבתי שפירות הגוי חייבים בביעור, נראה דצריך לקנות כל הדברים הצריכים לו ממה שגדל בשנה ששית. דמה שגדל בשביעית אפילו קודם הביעור לא יוכל לקנות מן הגוי, כדתניא בתוספתא: אין מוכרין ואין לוקחין מן הגוי ומן הכותי פירות שביעית. אבל כי דייקנן טפי משמע דמותר לקנות מהם כל שלא הגיע זמן הביעור". וכן סיים המבי"ט בתשובה אחרת¹¹³ וז"ל: "ומענין פירות שביעית שגדלו בשדה הגוי בא"י כתבתי בשמטות שעברו משנת הרצ"ב שהיתה שנת שמיטה עד עתה כמה פעמים שהם חייבים בביעור, כמו שהוא כתוב אצלי בארוכה, נאום המבי"ט חשון השכי"ז שנת שמיטה".

גם רבי שלמה סריליאו¹¹⁴ סובר שפירות גויים חייבים בביעור. וכן סובר החזו"א¹¹⁵ וז"ל: "פרי האדמה הגדלים ביד נכרי דינס כפרי עץ הגדלים אצל ישראל ומותרים באכילה (דהיינו שאין עליהם דין ספיחין) ואסורים בסחורה והפסד וחייבים בביעור בזמן הביעור".

בסי' כפות תמרים למהר"ם בן חביב¹¹⁶ הוא מציע מעין פשרה להחמיר כשניהם, כדעת הב"י להחמיר לעשרן, וכדעת המבי"ט לנהוג בהן חובת ביעור, מאידך הוא כותב שנהגו לעשות בהן סחורה, וז"ל שם: "ולענין הלכה בענין ביעור פירות שביעית נהגו בירושלים חסידים ואנשי מעשה להפקירם ולחזור ולזכות בהם, וכן כתב מרן בכס"מ פ"ז דהלכות שמיטה בשם מהר"י קורקוס. ומוכח מדבריו שם דבפירות שאנו קונים מא"י בשביעית (כוונתו לפירות נכרים) נהגו בהם דיני שביעית, דהיינו לעשות להם ביעור בשמינית ע"י הפקר. אך מתוך מרן בכס"מ ספ"ד דהלי' שמיטה משמע דפירות שאנו קונים מא"י אין בהם קדושת שביעית. וגם בתשובה חלק מרן עם המבי"ט, ומהרי"ט ח"א ס"י מ"ב ומ"ג הביא פלוגתא זו באריכות והכריע כדעת אביו. ועיין בספר חרדים (דף נו) ומחזורתא דפסקא לחוש לבי' הסברות להחמיר לעשרן כדברי מרן, ולעשות בהם ביעור דהיינו הפקר כדעת הסמ"ג ומהר"י קורקוס. ולענין אין עושין סחורה בפירות שביעית, ועכשן נוהגים לעשות, יש ללמד זכות כיון דשביעית בזה"ז דרבנן, לא ראו להחמיר שלא לעשות בהם סחורה מכח דאתו מא"י, דלא מצית לאשתעווי דינא בהדיה, וכו'".

לכאורה יש כאן דבר תימה, שנהגו לעשות בהם סחורה מחד, ולקיים בהם חובת ביעור מאידך. שהרי אותה סברא שמביא בסוף דבריו, דלא מצית לאשתעווי דינא בהדיה, ניתן לומר אותה יותר בדין ביעור, כיון שדין ביעור יש סברא לומר דבממון תליא מילתא – כפי שראינו סברא זו במבי"ט ובמהרי"ט – אי"כ יש מקום לומר שאין חובת

ביעור חלה על הבעלים, דכל עוד אין שום ודאות שהוא מחוייב, אין עליו חובת ביעור. לכן צ"ל שהוא מדבר על שני סוגים של אנשים. החסידים ואנשי מעשה שמזכיר בתחילת דבריו, שנהגו קדו"ש בפירות נכרים, הם גם קיימו בעצמם חובת ביעור. אולם בסוף דבריו מדבר כנראה על כלל האוכלוסייה שנהגו סחורה בפירות נכרים, ובודאי גם לא קיימו חובת ביעור, ועליהם הוא מלמד זכות, דכיון ששביעית בזה"ז דרבנן, ויש כאן מחלוקת אם יש דין קדו"ש על פירות נכרים, פסקו להקל, הן לגבי שלא נהגו בהם קדושת שביעית, והן שלא נהגו דין ביעור.

ההצעה שהציע המהר"ם בן חביב להחמיר כשניהם, גם כהב"י להחמיר לחייבם בתרו"מ וגם לנהוג בהם דין ביעור, מוזכרת ג"כ בס' המב"ט¹¹⁷ עצמו, וכך הוא מספר: "וכשהלכתי לירושלים תוב"ב בשנת הרצ"ה, מצאתי ביד החכם השלם הרב לוי בן חביב, ספר כפתור ופרח שמדבר בענייני ארץ ישראל, וחפתי ומצאתי שם פרק מ"ז כתוב וז"ל: מי שלא חל עליו חוב שביעית כמו הגוי, פירותיו הם בחיוב תרו"מ, וא"כ עכשו בארץ ישראל שרוב פירותינו משל גויים הם, בדין הוא שיהא נוהג בהם דין המתנות בשביעית, אלא שמעשר שני יהיה מעשר עני לא שני משום עניים, כטעם עמון ומואב, שאמרו שפירות הגויים אין בהם דין שביעית הווי להו בשביעית כפירות עמון מואב שמפרישין המתנות על הסדר, ע"כ . . . ולכן אנו חייבים לנהוג כדברי רוב החכמים הראשונים, כ"ש שהם מחמירים, והרוצה להחמיר יחוש גם לדברי האומר שחייבים כמעשר ויבערם בשעת הביעור . . . גם שהם תרי חומרי דסתרי אהדדי, ולא אזלין בתר תרווייהו אלא היכא דלא ברירא לן חדא טפי מחברתה, כחומרת סופר ועד ואומר חומרי דסתרי אהדדי, אבל היכא דברירא לן חומרא אתריתי, כ"ש לחומרא פירות שביעית עדיפא דאין מספר לדינים התלויים בפירות שביעית, כמו שכתבו התוספות בפרק לולב הגזול".

המב"ט היה מודע לכך שהמנהג בא"י, הראה לדעת יותר כהב"י, שהרי לא נהגו כלל בימיהם קדושת שביעית בפירות נכרים, אעפ"כ לא ראה מקום להסיק מזה מה הדין, כפי שהב"י מציע¹¹⁸ דבמקום שההלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר, וטענת המב"ט¹¹⁹ היתה, כיון שהצבור לא היה מדקדק במצוות התלויות בארץ, בגלל הגזרות והמיסים, עד שכמעט נשתכחה תורת א"י, לכן אין להוכיח מהמציאות שהיתה על מנהג. וז"ל: "וראוי לברר אופן הנהגתנו בשנת שביעית, גם כי לא נתפשט בארץ ישראל איסור פירות שביעית בקרקע גוי, גם שאינו מן התימה מה שלא נתפשט איסור, כי בעוונות בדורות שעברו נדלדלו ישראל שבארץ הקדושה, מהגזרות ומיסים וארנוניות עד שכמעט ח"ו נשתכחה תורת ארץ ישראל מפיהם, שכן מעידים ראשי תושבי הארץ שאפילו מעשרות מהלקוח מן הגוי ונתמרחו ע"י ישראל לא היו מפרישין, עד שעמדו ראשיהם ודייניהם זה מ' או נ' שנה והורו להם שיפרישו תרו"מ. ואחר מעט שנים נולד בין החכמים מחלוקת על שנת השמיטה, איזו היא, דשביעית בזה"ז מדרבנן, והוי ספיקא דרבנן איזו שנה היא ולקולא, אבל כיון דלדעת הרמב"ם ז"ל אנו סומכים על שנה זו, שהיא שנת שמיטה לשמיטת כספים ולסדר המעשרות בששת השנים, לקדושת הארץ נמי סמכין עליה, והוי שנת שמיטה לשבות מעבודת הארץ ולאכול פירותיה בקדושת שביעית כדא"י".

ה) פירות נכרי לאחר שהגיע זמן הביעור

האם מותר לישראל לקנות פירות שביעית מגוי לאחר שהגיע זמן הביעור, מצאנו בזה

מחלוקת האחרונים: דעת מוה"ר אלעזר אזקרי בעל ספר חרדים¹²⁰ היא שמותר, וכך לשונו:

"ונמצינו שכל פירות שקונה ישראל בשביעית, כל קדושת שביעית נוהגת בהם, וכשיגיע זמן הביעור יקיים בהם מצוות הביעור, דהיינו להפקירן בפני ג' אוהביו, ואח"כ זוכה בהן ואכלן עד עולם. וגם אחר הביעור מותר לקנות אותם מן הכותי, שהרי מכל הגדולים שהזכרנו למעלה מוכח בהדיא שלא נאסרו הפירות של ישראל אחרי הביעור וכו'".

אולם השל"ה הקדוש¹²¹ חולק על בעל החרדים, וסובר שיש איסור לקנות מהגוי לאחר שהגיע זמן הביעור של הפרי (וכך נראה מהמב"ט¹¹¹, וכך לשונו: "אמנם לדעת ברור להיפך שאסור לישראל לקנות מהכותי לאחר זמן הביעור כדי להפקירם. כי אף שאין הכותי מצווה על השביעית, מ"מ אין קנין להפקיע, והישראל שקונה וזוכה בקניה קונה באיסור. דהא הקניה אינה הפקר, אלא זוכה בשעת הקניה. ואחר הקניה הוא מפקיר, וכשהוא זוכה בקניה אינו זוכה מן ההפקר, רק באיסור באה לידו וכו'".

יותר מזה, החזו"א¹²² כתב שגם באופן שהגיעו אליו הפירות לאחר זמן הביעור חייב לבערם באותו יום שקנאם, ואם לא ביערם נאסרים באכילה. אבל אינם נאסרים מיד עם קנייתם מן הנכרי, דהלוא כל זמן שהן ברשותו של הנכרי אינו חייב לבערם, שאין הנכרי מצווה על כך, ורק אם לא ביערם הישראל לאחר שהגיעו לידו נאסרים.

הגרי"מ טוקצינסקי ז"ל בספר השמיטה¹²³ כתב: "ואף שהשל"ה החמיר בזה, מ"מ כיון שעיקר חומרת פירות שביעית בשל עכו"ם, רובם לא נקטוה, יכול גם המחמיר (שנוהג קדושה בפירות נכרים בשביעית) לסמוך על החרדים, ועוד הוסיף שם בשם הרידב"ז: "ולא עוד אלא שיש לו לסמוך על שיטת רבינו שמשון הזקן זלה"ה ש"ל שאין ביעור נוהג בפירות עכו"ם". וכ"כ הרידב"ז¹²⁴ שיש לסמוך בשעת הדחק, באופן שנאנס או שגג לאחר שפירות העכו"ם הגיעו לידו ולא הפקירם מיד, שיבערם בשעה שנוכר, על דעת ר"ש הזקן שאין פירות עכו"ם חייבים כלל בביעור, אע"פ שיש עליהם קדושת שביעית.

ו) איסור נעבד בפירות נכרים

פירות גוי שנזרעו בשביעית כתב מהר"י קורקוס¹²⁵ שאפילו למי שסובר שפירות שזרע ישראל בשביעית, אסורים לכל מדינא, גם ללא גזירת ספיחין מפני שנזרעו בעבירה, אבל בזרע הגוי בקרקעו לא שייך לאסור, מכיון שלא נעשתה שום עבירה, כיון שהגוי אינו מצווה שלא לזרוע בשביעית. מהאי טעמא נמי לא שייך לאסור מטעם משומר, דהלוא הגוי אינו מצווה להפקיר פירות שדהו בשביעית. כתב הרידב"ז¹⁰⁵ דאם הישראל עבד את קרקע הגוי, איסורא עבד כאילו הוא ביד ישראל, והפירות נאסרים, כי נעשתה בהם עבירה.

ז) מסירת דמי שביעית לנכרי

לסוברים שאין קדושת שביעית בפירות נכרים, בודאי שאין שום בעיה ואפשר למסור דמים לגוי עבור הפירות שקונים ממנו. אבל למחמירים שנוהגים קדו"ש בפירות נכרים,

נחלקו האחרונים האם הדמים שנמסרים לגוי עבור פירותיו – שהם קדושים בקדושת שביעית – נתפסים בקדו"ש, או שעם מסירת הדמים לגוי לא שייכת בהם התפסת קדושה.

דעת השל"ה¹²⁶ היא, דאסור לקנות מהגוי בדמים, מאחר ששביעית תופס דמיו, וגם הדמים נאסרים בקדושת שביעית. לפיכך הכסף שמגיע ליד הגוי עבור הפירות נתפס בקדו"ש, ואם יגיעו בשלב מאוחר ליד ישראל, נמצא שנכשל בכך שאינו נוהג בהם בקדו"ש.

בבית ישראל¹²⁷ כתב על דברי השל"ה שהפריז על המדה מרוב חסידותו, בכך שסובר שאסור לקנות מהגוי, מפני שהמעות נתפסים בידו בקדושת שביעית ומכשיל לישראל. כדברי השל"ה סובר ג"כ הרידב"ז¹²⁸ והרש"ס,¹²⁹ אולם המהרי"ט¹³⁰ מתיר לקנות פ"ש מהנכרים, ולא חוששים למסירת דמים של שביעית לנכרי, דאין זה דומה למסירת דמי שביעית לעם הארץ. דבמסירת דמים לנכרי עבור פירותיו שקדושים בקדושת שביעית, אין התפסת קדושה בדמים, משום שהגוי אינו מוזהר בקדושתם של פירות שביעית, וכאשר הדמים מגיעים לרשותו של הגוי נפקעים מקדושתם.¹³¹ וכן היא דעת השערי צדק¹³², וכן דעת הבית ישראל (ק"ח) וכן פוסק החזו"א.¹³³

ח) איסור סחורה בפירות נכרים

לפי הנוהגים כהב"י אין כל איסור סחורה בפירות נכרים, דהלוא אין עליהם קדושת שביעית אולם לנוהגים קדושת שביעית בפירות נכרים וכהמב"ט, מצאנו בזה מחלוקת בפוסקים.

דעת רבינו שמשון הזקן¹¹² היא שאין חובת ביעור בפירות נכרים, דיכול לומר דאתינא מכח גברא דלא מצית לאישתעווי דינא בהדיה, וכן מבואר בשו"ת המב"ט¹³⁴, ובשו"ת מהרי"ט.¹³⁵ המב"ט משתמש בסברתו של רבינו שמשון גם לגבי דין סחורה בפירות נכרים, למצוא היתר לסחור בפירות נכרים, ובכך רצה ללמד זכות, על מה שלא שמרו והקפידו שלא לסחור בפירות נכרים, וז"ל המב"ט בח"א:¹³⁶ "האין לי פה להשיב על קושי זה, כי אם בענין הביעור שאנו מקילים וסומכים על דברי רבינו שמשון הזקן, שכתב דאע"ג שיש כאן קדושת שביעית, כדמוכח בדוכתי טובא, איסורא הוא ודאי דלא פקע, אלא ביעור הדבר תלוי בממון להפקיר ולחלק לעניים, ומצי למימר קאתינא מכח גברא דלא מצית לאישתעווי דינא בהדיה, כדאמרינן בשילהי פ"ק דבכורות גבי לוקח טבלים וכו'.

ונראה לי דמהאי טעמא נמי נקל בדיני סחורה בפירות שביעית, דהא ילפינן, לאכלה אמר רחמנא ולא לסחורה, היינו בפירות ישראל זזכו מן ההפקר משדות ישראל, ולהכי הווי לאכלה ולא לסחורה, אבל מי שלקח בדמים פירות שביעית של גוי, הרי תחילתו בסחורה, ומצי למימר אתינא מכח גברא וכו', אבל בשאר דיני שביעית אשר רבו לא מצאתי שום סמך להתיר והרב הכפתור ופרח כתב בפרק יא' שאפילו בפירות שביעית של גוי היו נוהגים בו איסור קודם לכן, ע"כ. ואפשר כי מה שכתב איסור הוא גם כן שצריך לאכלם בקדושת שביעית, שלא ישנס מברייתן, ולא לענין ביעור וסחורה. וא"כ לא היו נוהגים להוציא מהן תרומה ומעשר (לשיטתו של המב"ט), והאיסור בשאר דיני

שביעית לא ידענא היכי ליפקע. ואפילו שהיינו מורים עתה להתנהג בדיני שביעית, היה נראה עתה כמו תקנה חדשה מה שלא היו נוהגים עד עתה, והיתה תקנה שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בה, מצד הגלות והשעבוד, שאנו צריכים לעולם לקנות מן הגויים, ואין מספר לדיני שביעית וכו', ואם יש מי שיכול לזהר ולעמוד בה תבוא עליו ברכה, נאם המבי"ט".

גם במקום אחר בח"ג¹³⁷ חזר והסכים עם רבינו שמשון הזקן להתיר פירות נכרים ללא חובת ביעור, ומזה רצה להסיק ג"כ לומר שאין איסור סחורה בפירות נכרים, אולם לגבי שאר דיני שביעית הוא לא היה מוכן להתפשר, ולדעתו חייבים לשמור על שאר הדינים ואין שום צד להקל בזה, וז"ל שם: "ונראה לי דמהאי טעמא נמי נקל בדיני הסחורה בפירות שביעית . . . אבל בשאר דיני שביעית שרבו, לא מצאתי שום סמך להתיר".

לדבריו שם יש לזהר בפירות נכרים על שמונה הלכות: א) לאכלם כדרך אכילתם ולא לשנותם מדרך ברייתן. ב) מאכל אדם לאדם ומאכל בהמה לבהמה. ג) אין לסוך גופו בפירות שביעית שאין עומדים לכן. ד) לא לכבס בפירות שביעית שראויים לאכילה. ה) לא לעשות תרופה בפ"ש שראויים למאכל. ו) במכירת פירות שביעית האחרון נתפס לאכלו בקדושה ולא לשנותו מברייתו, ופרי עצמו של שביעית נשאר בקדושתו, ויש על הקונה לאכלו בקדושת שביעית. ז) שלא למכור ולא לתת פירות שביעית למי שאינו אוכלם בקדושת שביעית. ח) שלא להוציא פירות שביעית לחו"ל ואפילו לסוריא אבל לגבי חובת ביעור ואיסור סחורה הסכים להתיר.

ברם כאמור החזו"א החמיר בכל לגבי פירות נכרים, כולל לגבי דין ביעור ודין סחורה, ורק לגבי דין ספיחין הקל.¹³⁸

ט) סיכום והצעות למעשה – הדרך הרצויה לשיווק פירות נכרים

לנוהגים כהב"י¹³⁹ שאין קדושת שביעית בפירות נכרים, אין כמעט שום הגבלה, וכל החששות הנ"ל לא שייכים, מלבד דבר אחד, שאסור למוכרם במדה במשקל ובמנין, שמא יבואו לחלופים בפירות ישראל שיש עליהם קדושת שביעית. כמוכן שיש להקפיד להפריש תרו"מ מפירות נכרים שנתמרחו – שנגמרה מלאכתם – ביד ישראל, שדין פירות שביעית אלה, הוא כדין פירות ישראל של שאר שנים. ויש להפריש מהם תרומה גדולה, מעשר ראשון ומעשר עני. וכך נהגו בעיה"ק ירושלים וברוב המקומות בא"י.

לנוהגים כהמבי"ט, שיש קדושת שביעית בפירות נכרים בשביעית, קיימים כל החששות והאיסורים שמנינו, לכן בכדי להמנע מלהכשל בכל האיסורים הנ"ל, הדרך הרצויה לשווק פירות נכרים, אשר הובאה בס' שנת השבע להרה"ג קלמן כהנא ז"ל,¹⁴⁰ עפ"י הנחייתו של מרן החזו"א, שבשנת התרח"ץ היה קל לקבץ פירות וירקות מערבים או מהארצות השכנות, אך בשנת תשי"ה הדבר היה יותר קשה, ומרן החזו"א אז הורה לסדר חנויות מיוחדות למכירת תוצרת חקלאית עבור שומרי שביעית, אשר בהן תסופק תוצרת שגדלה ונעבדה ע"י נכרים. וסודר אז נוסח של הסכם בין הצרכן והחנוני (ע"י ש בנוסח ובלשון ההסכם,¹⁴¹ אשר נועד למנוע את כל האיסורים שמנינו לעיל, למחמירים כהמבי"ט.

יסוד ההסכם הוא, שכל צרכן ימנה את מארגני חנות השמיטה שנמנה עליה, להיות שליחיו לקנות בשבילו מן הגויים. באופן כזה התוצרת נקנית מן הגויים ישירות ע"י הצרכנים, ללא כל תיווך ביניים אשר יש בו איסור סחורה, מדה משקל ומנין, ומכאן ואילך אינה אלא מתחלקת בין הצרכנים, וכל אחד משלם למארגנים את הוצאותיהם מקניית הפירות עד לחלוקתם הסופית. ובחלוקה אין כל איסור, אלא שכל צרכן צריך לחתום מראש על טופס מינוי שליחות.¹⁴² בהגיע זמן הביעור יש על ישראל להפקירם, ואם קנאם לאחר זמן הביעור מן הנכרים יש עליו להפקירם מיד עם קנייתם, ואם עשה כן אין הפירות נאסרים.¹²²

בפירות הנכרי אין איסור ספיחין. וישראל שקנה פירות בשביעית מנכרי פירותיו קדושים בקדו"ש, ויש להזהר בקדושתם לאכלם כדרכם ולא להפסידם. ואם קנה את הפירות מהנכרי קודם גמר מלאכתם, וגמר המלאכה והמירות נעשו אצל ישראל צריך להפריש מהם תרו"מ – תרומה גדולה, מעשר ראשון ומעשר עני – בלא ברכה,¹⁴³ כי גם המבי"ט ומהר"ם בן חביב כתבו שיש להפריש מהן תרו"מ.

ראוי לציין שכל דברינו נאמרו בזמן של שלום בינינו לבין הערבים, אבל בימינו שהם אויבים לנו, מתנכלים לנו ומהווים סכנה לבטחוננו, הרי שכל קניה מהם מחזקת ומעודדת אותם מבחינה כלכלית, ומבחינה צבאית שהולכים ומתעצמים בכחם, וע"י שאנו קונים מהם אנו עוזרים להם לפגוע ביהודים. משום כך כתבו כמה פוסקים שאין לקנות מהם, אלא רק מיהודים. ובמיוחד היום שאין כל בעיה להשיג כל סוגי הירקות מתוצרת יהודית, ומבלי להזדקק להיתר מכירה, די ש אפשרות לקנות פירות מאיזור גוש קטיף ודרום הערבה, אשר אין עליהם איסור ספיחין וקדושת שביעית, שבמקומות אלה לא החזיקו עולי בבל, ולא נתקדשו לעת"ל להתחייב במצוות התלויות בארץ. וע"י שאנו קונים מהם, אנו מחזקים בזה ג"כ את החקלאים היהודים. כפי שבאמת מצאנו לכמה מגדולי הפוסקים בזמננו שהכריזו שזו הדרך הרצויה ביותר.

בימים קשים אלה שעוברים עלינו מבחינה מדינית בטחונית ומוראלית, ונעשה "הסכם עקרונות", המבטא כביכול שלום, בין ממשלתנו לבין אויבנו, על פיו חלקים של ארץ ישראל אמורים לעבור לרשות אויבנו, משמעות הדבר היא – במיוחד בשנת שמיטה זו, ששמירתה מחזקת את הקשר בין עם ישראל לארצו – שמיטת קרקעות א"י מתחת דינו. זוהי בעצם מעין גלות. דהלוא גלות בעצמותה היא כאשר עם ישראל אינו בארצו ונחלתו.¹⁴⁴ ודבר זה יתכן בשני פנים, או בהוצאתנו מארצנו, או בשמיטת ארצנו מתחת ידינו. לכן בימים אלה ישנה חשיבות יתרה לשמירת השמיטה. משום כך יש עלינו להתחזק במצוות השמיטה, לרצות בשמירתה וקיומה מבלי להזדקק להיתר מכירה. דאעפ"י שיש פוסקים שמתירים לסמוך על היתר המכירה, גם הם בודאי מודים דמי ששומר ומקפיד על הלכותיה, מחזק בזה את הקשר של עם ישראל לארצו ונחלתו.

מקורות והערות:

1.

בגמ' במד' (ב, ב) וכן בגיטין (לו, ב) מובאת מחלוקת רבי וחכמים. רבי סובר ששביעית בזה"ז מדרבנן, כיון שהוא דורש מהפסוק "וזה דבר השמיטה שמוט" (דברים טו, ב), בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים. וחכמים חולקים וסוברים ששביעית בזה"ז מהתורה. רוב הפוסקים פסקו להלכה כרבי. כן כתבו: התוס' (בסנהדרין כו, א ד"ה משרבו לפי תי' א'; ובערכין לד); שו"ת הרשב"א (ח"ג סי' ל"ב); הרא"ם בספר היראים; טור ובי"י (יו"ד סי' של"א); תשב"ץ (ח"ג סי' ר"א, ר"ב עפ"י הגמ' בסנהדרין כו, א שר' יונאי הכרזו פוקו וזרעו בשביעית) כתב ששביעית נוהגת מן התורה רק אם כל יושביה עליה, ינאז החורבן של בית ראשון משגלו שבטי ראובן וגד דאז אין כל יושביה עליה, שביעית בזה"ז מדרבנן, וכן הוא במהרלב"ח (סי' קמ"ב); מבי"ט (ח"ב סי' סד; וח"ג סי' מו) ומביא שלא רק דעת הכו"פ בשם בעל התרומה, אלא ג"כ דעתו של רבינו שמשון (שביעית פ"ו מ"א ומ"ח) ששביעית בזה"ז מדרבנן, ואף אם נאמר שמעשרות בזה"ז מן התורה, שביעית מדרבנן; וכ"ה במהרי"ט (סי' כ"ה, ונ"ב); מהרי"ק (סי' צב); כפתור ופרח (פרק מו) בשם רוב הגאונים; מהרשד"ם (חיו"ד סי' קצב) כתב שאעפ"י שמהרי"י קורקוס כתב בדעת הרמב"ם ששביעית בזה"ז מן התורה, אבל מתוך מהרי"י קורקוס במקום אחר נראה שסובר בדעת הרמב"ם שהיא רק מדרבנן; וכ"מ בשו"ת נבחר מכסף (חיו"ד סי' כ"ג); ובשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' נ"ו); ובשו"ת ישועות מלכו (סי' נ"ה) ובמקום אחר (סי' ס"ז) כתב שכן דעת הרמב"ם ששביעית בזה"ז מדרבנן; וכן הוא בשו"ת אחיעזר (ח"ב יו"ד סי' ל"ט) בדעת הרמב"ם, דלמרות שקדושת הארץ לא בטלה לדעתו, אבל עכ"פ שמיטה בזה"ז היא רק מדרבנן כיון שתלויה ביובל; וכן מוכיח הראי"ה קוק ז"ל בשו"ת משפט כהן (סי' נ"ח) שלדעת רבי, הן לפי הבבלי והן לפי הירושלמי, שמיטה תלויה ביובל, ולכן בזה"ז נוהגת רק מדרבנן. ויעויין עוד בענין זה במשפט כהן (סי' ס"ג; סי' ס"ט, סי' פ"א; סי' צ"ו); שו"ת קול מבשר סי' ס'; שו"ת יביע אומר (ח"ג יוד סי' יט), וכתב במקום אחר (ח"ו יו"ד סי' כד) בדעת מוה"ר דוד מקארלין ששביעית בזה"ז מדרבנן, כיון שתלויה ביובל; ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' לט) כתב ג"כ ששביעית בזה"ז מדרבנן. ובמקום אחר (ח"ד סי' ה' פ"ב) הביא בשם סי' פרי הארץ (חיו"ד סי' ד) שאעפ"י ששביעית בזה"ז בכל הארץ מדרבנן, מ"מ בירושלים שביעית בזה"ז מהתורה, כיון שקדושת ירושלים לא בטלה. וכן החיוב בהפרשת תרומת בירושלים בזה"ז הוא מהתורה, וכן מביא בציץ אליעזר (ח"ו סי' ל"ב) בשם שו"ת אבני נזר (סי' תנ"ח) שכן דעת רוב הפוסקים.

כרם הכסף משנה (פ"ד מהלי שמו"י ה"ל כה) כתב בדעת הרמב"ם ששביעית בזה"ז מהתורה. אם כי שם הוא מתלבט מאד בדעתו לכאן ולכאן, ובסוף החליט שהיא מהתורה להרמב"ם. ומביא שכן כתב הכו"פ בדעת הרמב"ם. וכן הוא במהרי"ט (ח"א סי' צח) בשיטת הרמב"ם ששביעית בזה"ז מהתורה. כרם הבי"י בשו"ת אבקת רוכל (סי' כ"ד) והובאה תשובתו בשו"ת מהרי"ט (סי' מג), כותב להיפך בדעת הרמב"ם, ששביעית בזה"ז היא אך מדרבנן. והרדב"ז (בפ"ד מהלי שמו"י ה"ל כט) סובר בדעת הרמב"ם שמיטה בזה"ז מהתורה.

ויש פוסקים ששביעית בזה"ז אינה אפילו מדרבנן, אלא רק ממידת חסידות. כן מבואר בשו"ת הרשב"ש (סי' רנ"ח) שכתב בזה"ל: "וכן דעת ספר מצוות גדול וסמ"ק דשמיטה בזה"ז דרבנן. וכן כתב בעל ההשלמה ז"ל. וכן נראה דעת ר' שמשון ב"ר אברהם ז"ל, וכן דעת ר' יו"ט אל אשבילי, והרב ר' יהודה ז"ל בסי' חוקת הדיינים. אבל בסי' ה"ל גדולות, וה"ר אלברצלוני הנשיא ז"ל, והרב יהודה בן יקר ז"ל, והרב בעל העיטור ז"ל, סוברים דאין שמיטת קרקע בזה"ז. ויראה מדבריהם דאינה נוהגת". וכ"כ נמי בסי' לאור ההלכה להרב ש"י זווין ז"ל שהביא את דברי הרשב"ש הנ"ל, שכתב בשם הבה"ג ר"י אלברצלוני ור"י בן יקר ובעל העיטור, שאין שביעית בזה"ז אפילו לא מדרבנן אלא רק ממידת חסידות. וכ"מ בשו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד סי' יט) שיש מן הפוסקים הסוברים שמיטה בזה"ז אינה נוהגת אף מדרבנן, וביניהם הרשב"ם, בעל המאור, בעל הלכות

גדולות, ר"י אלברצלוני, ר"י בן יקר, בעל העיטור והמאירי. המאירי הוא בגיטין (לו) שכתב שאין שמיטה נוהגת לאחר החורבן, וברז"ה שם כתב שגם הראב"ד בעל ספר האשכול תומך בדעתו שאין שביעית בזה"ז נוהגת כלל. וטעמם הוא משום ששמיטה תלויה ביובל, וכיון שבזה"ז אין יובל נוהג אך לא מדרבנן, אף שמיטה נמי אינה נוהגת כלל.

ובשו"ת משפט כהן (סי' סג) כתב שיש לסמוך בשעת הדחק, כהפוסקים הנ"ל שאין שביעית בזה"ז כלל, אף לא מדרבנן. ויעוין בשו"ת קול מבשר לרי' משולם ראטה ז"ל (ח"יב סי' מ"ה) משי"כ בדעת הראשונים הנ"ל.

בסי' שנת השבע למו"ר הרי' קלמן כהנא ז"ל (עמוד כג) הוכיח נגד משי"כ הרש"י זווין, שהר"י אלברצלוני סובר כרבי להלכה ששביעית בזה"ז מדרבנן, ודעת בעל העיטור היא ששביעית בזה"ז מן התורה, וכחכמים, שהרי העיטור סיים שם (פא) בזה"ל: "ומסתמא דאיכא למימר דאורייתא כרבנן". לכך מסיק שם, שאין להסתמך על ספר הרשב"ש בענין זה, דאינו מוסמך, משום שבהקדמה לספר כתוב שהספר היה גנוז קרוב לשלש מאות שנה, ומטושטש ישן נושן כתוב בכתב ערבי, ואין מבין ואין מכיר את האותיות, כי המה משונות, לכן הדברים שמובאים שמה ברשב"ש, נראה שתלמיד טועה כתבם, ואין להסתמך עליהם. במיוחד שאין מוזכרת שם דעתו המבוארת של הרז"ה, שהוא כראשון לכל, הסובר ששביעית בזה"ז אינה אפילו מדרבנן.

2.

עם התחדשות הישוב היהודי החקלאי במחצית הראשונה של המאה השביעית עלתה מחדש שאלת מצות השמיטה. ובשנת תרמ"א ערב שנת השמיטה פרסם בירושלים קרתא, הרה"ג משה נחמיה כהני סי' בשם "קונטרס שנת השבע", בו מבאר ענייני שביעית לאחב"י שהתנחלו בארץ הקדש לעובדה ולשומרה, לקיים מצוה זו כהלכתה. וכן כותב הרי' מרדכי דיסקין ז"ל בסי' דבר מרדכי, שנכתב באותו זמן, בו הוא מעיד שעובדי האדמה המה מועטים, ורבים לפני השנה השביעית מעובדי האדמה הנ"ל עזבו את אדמתם, מכיון שהיו מחוסרי תמיכה כספית ולא יכלו להחזיק מעמד, "והובירו את שדותיהם מבלי לעבוד, וגם מבלי לחפש היתרים מדומים".

שבע שנים יותר מאוחר, בשנת תרמ"ח ערב שנת השמיטה התנהלה מלחמה בישוב בא"י סביב שאלת השמיטה, בין פקידי הנדיב ועסקני חובבי ציון מצד אחד, אשר טענו ששמירת שביעית עלולה להעמיד בסכנה עד כדי פקו"נ את עובדי האדמה ואת כל הישוב כולו, אשר תלוי בהם למחיתו, לבין הרבנים אשר עמדו נגדם בראש המערכה. הרבנים היו: מוה"ר"ל דיסקין, מוה"ר שמואל סלנט, מוה"ר מרדכי גימפל-ז"ל, אשר טענו שאין כל אמת והגיון בטענותיהם. וסברו שאם יתירו את מצות השמיטה, הרי שתהיה פירצה בחומת הדת, וכל השו"ע יהיה למרמס להקולונסטים.

כיון שלא הרפו בהשתדלותם, היו גם כמה מגאוני עולם מהגולה, אשר השתכנעו שאכן הדבר נוגע לחיי נפש, ונמשכו אחר טענת הפקידים והעסקנים. כך מבואר בכתבים לרי' מרדכי יפה ובסי' לאור ההלכה שאחרים מעידים "מה שהתירו.. היה משום שכזבו להם שיש בדבר חשש סכנה והריסת הארץ". וכך באמת מצאנו שלשה מגדולי עולם, הרה"ג יהושע ליב טרונק מקוטנא נפגש עם הרב שמואל מוהליבר מביאליסטוק ועם הרב זינוויל קלפפיש מוורשה, וטכסו עצה היאך להתנהג בא"י, כי אם יחדלו מלעבוד, תשם האדמה, ולא יוכלו להתקיים בא"י.

דעת הרב מקוטנא היתה להתיר למכור שדות יהודים שבא"י לנכרים, ושהעבודה תעשה ע"י נכרים (שו"ת ישועות מלכו סי' נה). להתיר הצטרף גם הרה"ג יצחק אלחנן אב"ד קובנה. ההיתר היה שימכרו את השדות לנכרים, ואלה שיש לאל ידם לקחת פועלים נכרים, יעשו כל העבודות בשביעית ע"י נכרים, ואלה שאין להם יכולת כספית להחזיק פועלים בכל השנה השביעית, עבודות שהן מהתורה יעשו ע"י גויים, ועבודות שהן רק מדרבנן יעשו הם בעצמם. ואעפ"כ הרכ מקוטנא ב"המליץ" כותב במכתב להראל פרומקין, דאין להתיר שום עבודות בפומבי ובאופן כללי ע"י ישראל.

למתירים הצטרף הראשון לציון דאז, הרה"ג יעקב אלישר, כמבואר בסי' ישא ברכה, והתיר בשנת השמיטה תרמ"ט לעבוד בשביעית, ומציע למכור את כל השדות לגוי מכירה מוחלטת.

לעומתם היו כמה מרבני ירושלים שהתנגדו להיתר המכירה, ובשנת תרמ"ח ערב השמיטה יצא כרוז ע"י בי"ד צדק האומר: "אנו מכריזים איסור מוחלט שלא לעבוד עבודת אדמה בשביעית לא בעצמו ולא ע"י נכרים". "שכל מי שיעבור על דברינו אלה חו"ח יהיו כל פירותיו אסורים". הצטרפו לאוסרים ג"כ הגאון ר' יהושע ליב דיסקין ור' שמואל סלנט, אשר פרסמו "שאין שום היתר לחרוש ולזרוע לקצור ולנטוע הן ע"י עצמו הן ע"י נכרי".

גם הנצי"ב מוולוז'ין הצטרף לאוסרים בספרו משיב דבר קונטרס השמיטה, וכן ר' דוד פרידמן קרלינר בספרו שאילת דוד (בסוף ח"א), וכן ר' יוסף דובער סולוויצ'יג בספרו בית הלוי (ח"ג, ו). ויעויין בהרחבה בענין זה, משי"כ בשנת השבע להרה"ג קלמן כהנא ז"ל ובסי' השמיטה למוה"ר יחיאל מיכל טוקיצנסקי ז"ל.

3. ויקרא כה, ו.
4. כך מבואר במסכת שביעית פ"ז מ"ג, וברמב"ם הלי' שמיטה ויובל פ"ז הלי' א.
5. כך מבואר ברמב"ן בהוספותיו לשהמ"צ של הרמב"ם מצוה ג', דלאו הבא מכלל עשה עשה.
6. בקידושין כ, א. ובסי' כרס ציון (הלי' שביעית פרק טו) העיר שגם לפי הרמב"ם נראה שיש איסור מהתורה לסחור בפירות שביעית, דאע"פ שלא מנה איסור סחורה בפירות שביעית במנין המצוות, עכ"פ כתב בהלי' בכורות (פ"ה הי"ט), שהלוקח בהמה מפירות שביעית הרי זו פטורה מן הבכורה, לפי שאינו רשאי לעשות סחורה בפ"ש, כנאמר לאכלה ולא לסחורה, הרי להדיא מדבריו שיש איסור לעשות סחורה בפ"ש מהתורה, דאלי"כ לא היה איסור סחורה דוחה דין בכורה.
7. רמב"ם הלי' שמו"י פ"ז ה"א עפ"י הגמ' בסוכה לט, א.
8. רמב"ם שם פ"ז הלי' ו-ז.
9. רמב"ם שם פ"ח הלי' י.
10. רמב"ם שם פ"ח הלי' יד, עפ"י המשנה בבכורות פ"ד מ"ח.
11. ויעויין בהרחבה בדיני חשוד בשו"ע יו"ד סי' קיט.
12. שם פ"ה הלי' יג עפ"י מסכת שביעית פ"ז מ"ה.
13. כד ס"ק נו.
14. רידב"ז על פאה"ש שם.
15. פ"ח ה"ה.
16. שמות כג, יא.
17. רמב"ם שם פ"ד הלי' כד.
18. שם.
19. הובאה דעתו בשו"ת מהרי"ט כל התשובה הנ"ל היא תשובת מרן מוהר"י קארו. וכן כתב הבי"ד בספרו שו"ת אבקת רוכל סי' כד. ושם מבואר דאין זה מספיק שהתורה מפקירה את הפירות, אלא יש על הבעלים להפקיר בעצמם את השדה.
20. ח"ו סי' בי אלפים רכ"א.
21. ח"א סי' צ"ח ושם הוא דן באריכות לדחות ראיותיו של בעל הכו"פ שסובר שיש קדושת שביעית בפירות נכרים, וכתב עליו "דברי הרב בעל כו"פ אין להם שחר".
22. הלי' שביעית בבית ישראל בסוף עמוד ק"ו ואילך.
23. שנת השבע, שנת השמיטה תשל"ג, עמוד נב.
24. תשובת המכ"י"ט הובאה באבקת רוכל סי' כב.
25. שו"ת מהרי"ט ח"א סי' מג. התשובה היא נכתבה כתגובה למרן הבי"ד.
26. מהרל"ב"ח סי' קמ"ב כתב שכן משמע מהרמב"ם שקדושת שביעית נוהגת בפירות גויים.
27. חזו"א שביעית (יט, כד), וכתב שרהיטת הסוגיות היא שפירותיו הן הפקר מכח אפקעתא דמלכא. ובאמת מצאנו לפאה"ש שם, שדחה את ראיותיו של מהרי"ט מנדרים (מב, ב), שהמודר הנאה מחבירו בשביעית אינו יורד לתוך שדהו אבל אוכל הוא מן הנוטות ובגמ' שם מקשה "מאי שנא דאוכל מן הנוטות דפירי דהפקרא איננון, ארעא נמי אפקרא. אמר עולא בעומדין אילנות על הגבולים" ומפרש רש"י שם: "בעומדין אילנות על הגבולין לחוץ, שיכול לתלוש מן הפירות מבחוץ,

משי"ה אינו יורד, דהא דרחמנא אפקריה לארעא גבי שביעית לצורך אכילה, ועכשו לא היה נכנס לצורך אכילה". בפאה"ש שם כתב שגירסת מהרי"ט בגמי היא "ארעא נמי רחמנא אפקרא", הרי דאפקעתא דמלכא היא. אולם בגירסא שלפנינו ליתא, אלא כתוב רק "ארעא נמי אפקרא", דהיינו שהפקיר בעל השדה עפ"י ציווי המלך, וכך יסביר הבי"י את הגמי שם. ברם לעני"ד נראה דאין כאן שתי גירסאות, גם לפי המהרי"ט אין כתוב בגמי שלפניו אלא כמו שהוא לפנינו "ארעא נמי אפקרא", אלא שמסביר שהכוונה של הגמי היא שרחמנא אפקרא דהיינו אפקעתא דמלכא. וז"ל המהרי"ט (ח"א שאלה מג): "דבפרק אין בין המודר פרכינן, מ"ש דאוכל מן הנוטות דפירי דהפקרא אינון, ארעא נמי רחמנא אפקרא, אלמא אפקעתא דמלכא היא". ונראה שהמהרי"ט נמשך אחר פירוש רשי"י על הגמי בנדדים שם, דמשמע ממנו בפשטות ג"כ שהתורה הפקירה בשנה השביעית את כל השדות, ואין זה תלוי בבעל השדה אם מפקיר אם לאו.

28. בשו"ת מהרי"ט (תשובה מבי ומגי) מבואר, שלפי דעת הבי"י כל הפטור של תרו"מ בשנה השביעית הוא רק מטעם הפקר, שהפירות מופקדים, ולכן היות ולפי דעתו של הבי"י ההפקר בשנה השביעית מוטל על הקרקפתא (= בעל השדה), ובלא"ה לא הוי הפקר, לכן אם לא הפקיר, חייבים הפירות בתרו"מ. לעומתו המהרי"ט סובר, שאין פירות שביעית פטורים מתרו"מ מחמת שהן מופקדים, אלא מחמת שהתורה פטרתם בשנה זו. וכך הוא כותב בשם אביו המבי"ט (שם מג): "ראשונה במה שתפס אבא מארי ז"ל לומר שפיטור המעשרות בשנת השמיטה מן התורה הוא שפטרה בשנה זו, וכיון שכן מנין לנו לחייב מעשרות בשל נכרי. ואמר (הבי"י) שאל יתעקש אדם לומר שטעם פיטור המעשר אינו אלא מטעם שהוא מופקר לכל, והלקוח מן הנכרי שאינו מופקר יהיה חייב כדין שאר שנים (כנראה כוונתו לפירות של נכרי שלא נגמרה מלאכתם אצל נכרי, דא"כ הרי הן פטורים מתרו"מ גם לפי דעת הבי"י). דאטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקירה יתחייב במעשרות. והשיב על זה הרב מהרי"ק ז"ל, כי מה שסבור שהוא עקשות הוא היושר, ואין טעם הפיטור (של פירות שביעית) אלא מטעם הפקר, וכל שאינו הפקר, לא נפטר ממעשרות". מזה עולה לנו עוד מחלוקת חשובה, מלבד המחלוקת בעצם השאלה אם האדם צריך להפקיר פירותיו בשנה השביעית או שהתורה הפקירה שהוא אפקעתא דמלכא, יש כאן עוד מחלוקת מדוע בשנה השביעית הפירות פטורים מתרו"מ. לפי הבי"י מטעם שהם מופקדים, וא"כ זה תלוי באם הפקיר אם לאו, ולפי המבי"ט והמהרי"ט הסיבה אינה משום הפקר, אלא מטעם גז"כ, שהתורה פטרה או לא חייבה בתרו"מ בשנה השביעית. ולכן פירות נכרים בשנה השביעית לפי דעתם פטורים מתרו"מ.

29. במנחת חינוך מצוה פ"ד הסתפק מדיליה, אם המצוה "והשביעית תשמטנה ונטשתה" היא מוטלת על אקרקפתא דגברא, שהתורה ציוותה אותו להפקיר פירותיו, או שהיא אפקעתא דמלכא שפירותיו ממילא הפקר. ואחת הני"מ שמביא היא, מי גוזל את מי, דלפי הבי"י אם לא הפקיר, אחרים גוזלים אותו, אם נטלו שלא ברשות. ולפי המבי"ט והמהרי"ט, אם לא הפקיר ואחרים נטלו לא גולתו, ואדרבה אם הוא נועל שדהו, הוא גוזל את הרבים.

לאחר שהמנחת חינוך הסתפק מדיליה, מצא יותר מאוחר שזו מחלוקת הבי"י והמהרי"ט. וכתב שם, שגם בפאה"ש דוחה את דעת המהרי"ט, ומכריח כהבי"י שהמצוה היא על הקרקפתא להפקיר.

30. מנחת חינוך שם.

31. במנ"ח שם כתב, שגם אם נאמר כהבי"י, שהוא חיוב על הקרקפתא, אין עדיין שום הכרח לומר שהיא מצות עשה שהזמן גרמא. ולכאורה זה תלוי במחלוקת הרמב"ם והרא"ש, בכסות יום אם מחייב בלילה בציצית, דלפי הרמב"ם כסות יום פטור בלילה, ולפי הרא"ש חייב בלילה. א"כ לפי הרמב"ם דשם לילה גורם לפטור, א"כ אולי גם כאן, כיון שפירות של שאר שנים אין נוהגת בהם קדושה, אע"פ שפ"ש תמיד נוהגת בהם קדושת שביעית, גם בשאר שנים, א"כ הוי מ"ע שהז"ג, ונשים פטורות. או שנאמר, שגם לפי הרמב"ם זה שונה מציצית, דבציצית לבוש יום פטור בלילה, משי"כ כאן, שפ"ש נשארים תמיד בקדושתם תמיד, וגם בשאר שנים יש לשמור לאכלם בקדו"ש, לכן גם הרמב"ם יודה פה שמצות עשה "והשביעית תשמטנה" לא הוי מ"ע שהז"ג ונשים חייבות.

כתב בשו"ת חת"ס (ח"א או"ח סי' קנ) "לא מצאתי מ"ע שהז"ג (דנשים פטורות) אלא כעשה. אבל בלאו הבא מכלל עשה – שאינו דומה לתפילין מצה והקהל – חייבות. וכעת לא מצאתי דמיון אלא לעשות סחורה בפירות שביעית ולאכול אחר הביעור, שהוא לאו הבא מכלל עשה וזמן גרמא, ובדאי נשים אסורות כאנשים".

בסי' שו"ת השמיטה (עמי רס"ה) העיר בשם א"ה בהמ"ח בזה"ל: "לעני"ד י"ל הטעם וכו' דנודע משי"כ האבודרהם הובא בעקדה פרשת בראשית, בטעם הדבר שנשים פטורות ממעשהז"ג, משום דאשה היא ברשות בעלה ומשועבדת למלאכתו, ולכן פטרתה התורה במי"ע שהז"ג. דאולי בזמן חיוב המי"ע תצטרך לעשות מלאכת בעלה, עיי"ש. ועיי"ז גם אשה שאין לה בעל פטורה, דהיום אין לה בעל ולמחר תנשא ולא תוכל לקיים המי"ע, ולזה לעולם פטורה. ובזה נפשט ספיקו של החת"ס מה שנסתפק, אם נשים חייבות בלאו הבא מכלל עשה שהזמן גרמא יעוי"ש. ולפי דברי האבודרהם שפיר מחוייבות, דהא כל הטעם שהתורה פטרה הנשים ממעשהז"ג, הוא משום שמשועבדות למלאכת בעלה, ואולי בזמן החיוב של עשיית המצוה תצטרך לעשות מלאכת בעלה, אבל כל זה במי"ע שהחיוב הוא לעשות, אבל במצוה שהחיוב הוא שלא לעשות, אי"כ אף שתעשה מלאכת בעלה, אבל תוכל לקיים המצוה שלא לעשות, אי"כ שפיר מחוייבת במי"ע כעין זו. לכן גם בשביעית אסורה האשה בסחורה ובהפסד.

32. מני"ח שם.
33. סוכה לט, ב בתוי"ס ד"ה בד"א.
34. סוכה שם.
35. פרשת בהר.
36. כן מבואר בחזו"א ה' שביעית סי' י ס"ק ה-ו, ובעקבותיו פסק בשנת השבע (פרק טו סעיף ה). וכן הוא בסי' כרס ציון ה' שביעית (פרק יב ה"ד), אם כי סיים שם, שנכון לכל איש ירא שמים להחמיר בזה.
37. שנת השבע עמי לא, עפ"י החזו"א סי' י סק"ו.
38. יבמות קכב בענין עזקה.
39. ח"א סי' של"ו.
40. פ"ד קכ"ט.
41. סי' ט"ז.
42. ח"א יו"ד סי' ד' בספרו נחפה בכסף.
43. סי' י סק"ו.
44. שנת השבע עמי לא.
45. רמב"ם ה' שמו"י פ"ה ה"א.
46. כך מנסה המגילת אסתר להסביר וליישב (במי"ע ג בהוספותיו של הרמב"ן, למצוות שהרמב"ם השמיט), מדוע הרמב"ם לא מנה כמצוה את הפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" שדרשו לאכלה ולא לסחורה, משום שהרמב"ם מבין שאין שום מצוה על האדם לאכלס, אלא שהותר לו רק לאכלס ולא להפסידם או לעשות בהם סחורה. ומשמע מהמגילת אסתר, דלפי הרמב"ן שמנאה כמצוה, נראה שאדם מקיים מצוה כאשר אוכל פירות שביעית, ומביא שם במגילת אסתר, בשם בעל זוהר הרקיע (מי"ע ס"ו) שהוא כותב שיש מי"ע בעצם האכילה של פירות שביעית.
47. רמב"ם פ"ה מה' שמו"י.
48. ויקרא כה, ז.
49. כן מבואר בתוי"כ ויקרא פרשת בהר, וכן הוא בפסחים נב, ב.
50. פ"ז מה' שמו"י ה' ג.
51. שנת השבע עמוד סי' בדעת הרמב"ם.
52. רמב"ן ויקרא כה, ז.
53. שביעית (פ"ט מח).
54. תוסי' פסחים נב, ב ד"ה מתבערין.
55. שביעית פ"ט ה"ז.
56. רמב"ן שם; רידב"ז ח, ג; חזו"א יד, יג, ויא, ו: שנת השבע עמי סי'; כרס ציון הלכ"י שביעית פרק יז ה' יג.

57. בשנת השבע (עמודים ס-סא) בדעת הרמב"ן.
58. ספר חרדים.
59. יא, ז.
60. בסי גדולת מרדכי גלאנטי, וראה בזה בכרם ציון שם עמי עו.
61. ח, א.
62. שביעית פ"ח ה"ז.
63. שביעית יא, ו, וסיי יג סק"ה. וראה בשנת השבע עמי סי.
64. יומא פג.
65. פסחים נב, ב.
66. פסחים שם.
67. עשין קמ"ח.
68. ריש סי קנח.
69. מצוה קנט וראה משי"כ בזה מוהרי"ף פרלא זצ"ל עשה סי"א.
70. מצוה שכח.
71. וכך נראה מלשון הרמב"ם פ"ז מהלי שמו"י ה"ו.
72. פסחים נב, ב.
73. כס"מ (פ"ז ה"ג) בשם מהרי"י קורקוס, הגר"א, שלי"ה, מהרי"ט, מהר"ם בן חביב בספרו כפות תמרים, וכתב שכן נהגו בירושלים. וכ"ה בפאה"ש ח,ג; חזו"א יא, ז; ערוך השלחן העתיד הלי שמו"י כז, ח; שנת השבע עמי סי.
- דעת הראב"ד היא דעה שלישית (הובאה בהשגות הראב"ד בהלי שמיטה ויובל פ"ז ה"ג), דישנם שני מיני ביעור, כאשר הפירות כלו מהעיר ותחומיה, מביאין את הפירות לאוצר בי"ד לחלקם לכל אדם מזון ג' סעודות, וכשאין אוצר בי"ד מוציאן לשוק ומפקירן, ויכול לזכות בהן לאחר הביעור, דהיינו לאחר שמפקירן. וכאשר הפירות כלו מכל הארץ, אזי יש עליהם דין ביעור, במובן של שריפה או איבוד. אולם כאמור דעת רוב הפוסקים היא, כהרמב"ן, ולא כהראב"ד.
74. ראה רמב"ם פ"ד מהלי שמו"י ה"א-ג, וכן בחזו"א סי" כו סדר השביעית, וכן בשנת השבע עמי כז.
75. פסחים נא.
76. בפירושו לתוי"כ פרשת בהר.
77. ראה בזה בסי כרם ציון עמי לח בפירוש "גאון צב"י שם אות ג.
78. רמב"ם הלי שמו"י פ"ה ה"י יג.
79. שו"ת אבקת רוכל סי' כד; ובכ"מ על הרמב"ם הלי שמו"י פ"ד ה"י כט.
80. שו"ת רדב"ז ח"ה ב"א רנ"א.
81. כג, יג.
82. ד, כט.
83. בשו"ת המב"י"ט ח"א סי' כא, וכן הוא דעתו בשו"ת אבקת רוכל סי' כג.
84. הובא בר"ש תשובת הב"י המובאת בשו"ת מהרי"ט סי' מב.
85. על הרמב"ם סופ"ד מהלי שמו"י.
86. ח"א סי' מ"ג.
87. שער האותיות ח"א דף נז, ב.
88. טז, יד.
89. סדר השביעית אות ג, וכן הוא ג"כ בשנת השבע עמי מב.
90. כך מבואר בכרכי יוסף (יו"ד סי' שלא, י) שנהגו כהב"י, וכן מבואר להדיא בשו"ת אבקת אוכל סי' כד' שכן מנהג בירושלים, וכן הוא בפאה"ש סי' כג עמוד קו, וכ"כ הרב המגן שנהגו כמרן, והרלני"ח, הלבוש, הפרישה והמהריק"ש, מהר"ם בן חביב בתשובה כ"י סי' לה, שו"ת רדב"ז ח"ה סי' ב"א רכ"א, ושכן דעת הרמ"א.
91. פ"ו מהלי שמו"י ה"ה.

92. שנת השבע עמי לא-לב עפ"י החזו"א ס"י יג' ס"ק יז וס"י יד' סק יב.
93. שבת הארץ פ"ו ה"ה. (49) הבי"י ודעמיה כנ"ל.
95. כרס ציון בהלי שביעית עמי סו.
96. פ"ד מהלי שמו"י הלי כט.
97. ח"א ס"י כא, ובתשובת מהרי"ט ח"א ס"י מג' מחזק דעת אביו.
98. ח"א ס"י מג.
99. בכס"מ על הרמב"ם בפ"ד מהלי שמו"י הלי כט; וכך הוא בתשובת אבקת רוכל ס"י כד; וכן מובאת תשובת ר"י קארו בשו"ת מהרי"ט ס"י מב. ובשו"ת אבקת רוכל שם כתב, דאפילו יהא שאין קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת הארץ, ה"מ לגבי מעשר ושאר מצוות, אבל לגבי שביעית אינו כן, דכתיב בה "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", ודרשינן (בספרי פרשת בהר) לכם לאכלה ולא לאחרים, לכן פירות נכרים אין בהם קדושת שביעית. וכן משמע מהירושלמי בשביעית (סופ"ט), ובירושלמי דמאי (דף ו).
100. בספר השמיטה עמוד פט.
101. ס"י כג ס"ק כט בעמוד קו.
102. שם הוא כתב, שאביו המבי"ט נפטר בהיותו בן י"ב שנים, וכל כתבי אביו היו ביד אחיו הבכור מוה"ר שלמה, אשר היה במצרים, ומספר שם את כל התלאות אשר עברו על כתבי אביו עד שהביאם לדפוס בתורכיה, לאחר מיתת אחיו.
103. להגר"מ שטרנבוך פ"ג ה"א.
104. ח"ב פרק מ"ז. והובא בכס"מ על הרמב"ם פ"ד מהלי שמו"י הלי כט.
105. רדב"ז על הרמב"ם בהלי שמו"י פ"ד הלי כט.
106. ספר השמיטה עמוד מז, וכן מבואר להדיא בס' כו"פ פרק מז עמוד תרנג.
107. שמיטה כהילכתה עמוד מ.
108. כך מבואר להדיא בתשובת הבי"י (המובאת בשו"ת מהרי"ט ס"י מב), ושם הוא תמה על המבי"ט שמצא שבר"ש מבואר שפירות נכרים אין נהוג בהם דין ביעור, ואעפ"כ המבי"ט חייבם בביעור. וכך הוא כתב שם: "והראיות שהביאו לחייב בביעור כולם נדחו. ואדרבא יש ראיות לפטור, וכ"ש במקום שהמנהג פשוט להתיר, כי מעולם לא נשמע שום אדם בעיר מא"י שנהג ביעור בשביעית. הא קיי"ל דבכל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג, כ"ש במקום שההלכה מסכמת למנהג כמו שנתבאר. וכיון שהוא דבר פשוט שהם פטורים מן הביעור היאך ימצא ידיו ורגליו הפוטרה מהמעשרות. ואם העלם יעלים עיניו מכל מה שכתוב, ויאמר לא כי, אלא חייבים בביעור, ועל כן אני פוטרם מהמעשרות, נאמר לו אי אתה מקיים, דאנן סהדי שמימך לא נהגת חיוב ביעור, דא"כ קלא הוה לה למילתא, וזהו דבר פשוט שאין עליו תשובה". וכן מבואר ברדב"ז על הרמב"ם נפ"ד מהלי שמו"י הלי כט), דכשם שאין דין ספיחין בפירות נכרים כך אין דין ביעור נוהג בהם.
109. ס"י מג, הרי שהוא לומד שגם לפי רבינו שמשון, יש דין ביעור בפירות נכרים.
110. פ"ז מהלי שמו"י הלי ג.
111. בח"א בסוף תשובה כא.
112. פ"ט ממסכת שביעית.
113. ח"ה בסוף תשובה ס"ד.
114. פ"ו סוף הלי א, והובאה דעתו ג"כ בתשובת הבי"י המובאת בשו"ת מהרי"ט ח"א ס"י מב, בריש התשובה.
115. סדר השביעית אות ג.
116. בפירושו "תוספת יום הכיפורים" על יומא פג.
117. ס"י כ"א ד"ה וכשהלכתי.
118. תשובת הבי"י המובאת בשו"ת מהרי"ט ס"י מב.
119. ס"י כ"א ד"ה וראוי לברר.
120. בפרק בעור פירות שביעית.

121. ח"א שער האותיות דף נז, ב אות קי.
122. סדר השביעית ס"ק ה ד"ה בא, ובחזו"א השביעית יא, ז, וכן בשערי צדק, יט, ה, וכן בשערי צדק יט, ה.
123. ח"א פ"ט הערה ו'.
124. ח, ג.
125. פ"ד מהלי שמו"י ד"ה גוי.
126. שם ד"ה והנראה. (721) פאה"ש סי' כג אות כט.
128. ט, י; ד, יג.
129. שביעית פ"ט הי"ו.
130. ח"א סי' מג.
131. כמבואר בבכורות לב, ב; ובאו פריצים וחיללוה נעשו חולין.
132. טז, יד.
133. שביעית י, יד.
134. ח"א סי' שלו וח"ג סי' מה.
135. ח"א סי' מג.
136. סי' שלו.
137. סי' מה.
138. סדר השביעית אות ג.
139. כ"כ רבינו החיד"א בברכ"י (יו"ד סי' שלא, ז) שנהגו כמרן הב"י. וכתב שם שכן כתב הרב המג"ן, הרלנ"ח, הלבוש, הפרישה, מהריק"ש, מהר"ם בן חביב (בתשובה כ"י סי' לה), הרדב"ז בתשובה (ח"ה ב"א רכא), ובית ישראל כתב שכן דעת הרמ"א ג"כ. מה עוד שלאחר שנתגלתה תשובת הרדב"ז, אשר היה בימי מרן הב"י והמב"יט, והכריע כמרן, דהלכה כדברי המכריע, ובה סתר את השמועה אשר כתב המהרי"ט שמרן הב"י חזר בו בסוף ימיו. ולכן בפירות של נכרים אין קדו"ש, וחייבים בתרו"מ כאשר המירווח היה אצל ישראל. וכן דעת מהרי"ק וכפ"י, לחייבם בתרו"מ.
140. מהדורת תש"י עמ' קעה.
141. ראה את הנוסח בשנת השבע עמ' קעה.
142. עיין בחוברת דפי הלכה להתיישבות שמיטה תש"י עמ' 92.
143. חזו"א שביעית סי' כ סק"ז, ושנת השבע עמ' מב.
144. כך נראה להוכיח מדברי הרמב"ן על התורה בהקדמתו לספר שמות, דכאשר עם ישראל אינו שב למקומו ולנחלתו עדיין הדבר בבחינת גלות, שכתב וז"ל: "והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו" – משמע מדבריו שצריך שני תנאים, כדי שנצא מכלל גולים ונחשב לגאולים: א) שיבה למקומנו – לארץ ישראל. ב) שיבה למעלת אבותינו – שזה המצב הרוחני האידיאלי של השריית שכינה בישראל.
- ואע"פ שהרמב"ן לכאורה סותר את עצמו, שכתב שם שבני ישראל הגיעו למצב של גאולה כבר בהיותם במדבר, כאשר הקב"ה השרה שכינתו ביניהם במשכן, שכתב: "אז שבו אל מעלת אבותם... ואז נחשבו גאולים", הרי שלכאורה תתכן גאולה גם בלא ארץ ישראל. על זה צריך כנראה לומר וליישב, דזהו מצב מיוחד לשעה ההיא, דאז עוד לא נצטוו להכנס לארץ, והנהגתם היתה הנהגה אלוקית ולא טבעית, אזי הגיעו למצב הרוחני העילאי והאידיאלי ונחשבו גאולים, גם בעודם במדבר, אבל לאחר שנכנסו לארץ והחלה ההנהגה הטבעית ונצטוו בבנין בית עולמים, הרי שלא תתכן יותר גאולה בהיותם בחוץ לארץ. לכן ברורים דברי הרמב"ן, כמה שכתב "עד יום שובם אל מקומם". עוד יש לומר, דרק לאחר שנכנסו לארץ ישראל והורישו את הגויים שבתוכה זכו למקומם, לארץ ההבטחה, אבל בהיותם במדבר עוד לא היה להם מקום. העולה מכל האמור שבשני מצבים הגלות מופיעה, או בהגליית עם ישראל מארצו, או בהוצאת ארצו ממנו, ע"י כך שמצמצמים ומצמקים את ארץ ישראל – מקומו הטבעי של עם ישראל. המכנה המשותף בשני המצבים הנ"ל הוא, שחסר בתנאי – "עם יום שובם אל מקומם". לכן מסירת חלקים של ארץ ישראל לאומות העולם, פוגמת בגאולתם של ישראל וממשיכה את מצב הגלות.